

ENIGE OPMERKINGEN OVER DE ACADEMIERECHTSPRAAK TE GRONINGEN

Een geval van niet-exclusieve gelding van het stellige recht

'Geschokt door een bloedige gevangenisopstand en gewelddadige studenten, vragen de Grieken zich bezorgd af waar het gezag van de overheid is gebleven, (...).'

Aldus een bericht in de NRC van 21 november 1995. Als gevolg van de jaarlijkse herdenking van de geheiligde opstand tegen de kolonelsjunta in 1973 werden ook eind vorig jaar weer verwoestingen aangericht in en om de gebouwen van de Polytechnische Hogeschool in Athene. De regering stond machteloos, want vanwege het academisch asiel had zij niet de bevoegdheid deze gebouwen binnen te dringen. Een einde aan deze opstand kwam eerst nadat de senaat van de universiteit toestemming had gegeven een inbreuk op het academisch asiel te maken.

Het academisch asiel is een van de vele privileges die studenten in de loop der tijden hebben genoten. Bestaan de voorrechten van de studenten hier te lande tegenwoordig alleen nog uit de van overheidswege verstrekte beurs en OV-jaarkaart en zijn de studenten voor het overige gelijkgesteld aan de gewone burgers, vroeger stonden zij in zekere zin buiten de burgermaatschappij. Zo werd een student die in Groningen studeerde niet als burger van de stad Groningen beschouwd, maar werd hij als burger van de academie aangemerkt. En daarom was hij niet alleen vrijgesteld van bepaalde burgerplichten en belastingen die drukten op de burgerij van de stad Groningen, maar had hij ook het voorrecht van een eigen rechtbank, het *privilegium fori*. Deze rechtbank werd diensgevolge een *forum privilegiatum* genoemd.

We zien hier een kenmerkend voorbeeld van de toestand der rechtsbronnen voor de hedendaagse codificatie. Niet alleen maakte men gebruik van primaire en subsidiaire rechtsbronnen, zoals bijvoorbeeld lokaal gewoonterecht en gemeen recht maar ook was er op grote schaal sprake van geprivilegieerde groepen personen op wie andere regels van toepassing waren dan op de gewone burger. We zouden dit verschijnsel kunnen aanduiden als de niet-exclusieve gelding van het stellige recht voor alle personen gelijkelijk.

I De *Constitutio Omnem* en de *Authentica Habita*

Het zojuist genoemde privilege dat de Groningse studenten bij de oprichting van de academie in 1614 ten deel was gevallen en dat inhield dat zij in beginsel met uitsluiting

van de normale stedelijke rechter gedagvaard moesten worden voor de academische vierschaar, het *forum academicum*, kende reeds in die tijd een lange traditie, die was terug te voeren op de *Constitutio Omnem* van 16 december 533, waarin keizer Justinianus een nieuw onderwijsprogramma vaststelde voor de rechtenhogescholen van Constantinopel en Beiroet naar aanleiding van de uitvaardiging van Instituten en Digesten. Uit deze constitutie blijkt dat de Romeinen reeds een *forum privilegiatum* toekenden aan studenten. Rechtenstudenten die het waagden 'onwaardige, inferieure, ja sterker, veeleer bij slaven passende, vormen van scherts te bedrijven die alleen maar tot onrecht leidden, of andere misdrijven te begaan tegen de hoogleraren zelve of tegen hun vakgenoten en in het bijzonder tegen degenen die ongeschoold naar het rechtenonderwijs kwamen' werden in Constantinopel bestraft door de prefect van de stad en in Beiroet door de gouverneur van de provincie *Poenica maritima*, de bisschop van Berytus en de leraren in het recht.¹ Ook de 'scriptores', de afschrijvers, die in strijd met het siglenverbod afkortingen gebruikten, werden krachtens de *Constitutio Omnem* aan de zo juist genoemde jurisdictie onderworpen.² In tegenstelling tot Constantinopel, waar de studenten en afschrijvers onderworpen waren aan de *praefectus urbi*, behalve de hoogste bestuurder van de hoofdstad voorzover

1. *Constitutio Omnem* 9. *Illud vero satis necessarium constitutum cum summa interminatione edicimus, ut nemo audeat neque in hac splendidissima civitate neque in Berytiensium pulcherrimo oppido ex his, qui legitima peragunt studia, indignos et pessimos, immo magis serviles et quorum effectus iniuria est ludos exercere et alia crimina vel in ipsos professores vel in socios suos et maxime in eos, qui rudes ad recitationem legum perveniunt, perpetrare. quis enim ludos appellet eos, ex quibus crimina oriuntur? hoc etenim fieri nullo patimur modo, sed optimo ordini in nostris temporibus et hanc partem tradimus et toto postero transmittimus saeculo, cum oportet prius animas et postea linguas fieri eruditos.* 10. *Et haec omnia in hac quidem florentissima civitate vir excelsus praefectus huius almae urbis tam observare quam vindicare, prout delicti tam iuvenum quam scriptorum qualitas exegerit, curae habebit: in Berytiensium autem civitate tam vir clarissimus praeses Poenicae maritima quam beatissimus eiusdem civitatis episcopus et legum professores.* Vert.: 9. Het volgende, dat zich als hoogst noodzakelijk aandient, vaardigen Wij onder de strengste bedreiging uit: laat noch in deze zeer luisterrijke stad (Constantinopel FAJV), noch in de wonderschone stad Beiroet iemand onder degenen die de rechtenstudie volgen het wagen om onwaardige, inferieure, ja sterker, veeleer bij slaven passende, vormen van scherts te bedrijven die alleen maar tot onrecht leiden, of andere misdrijven te begaan tegen de hoogleraren zelve of tegen hun vakgenoten en in het bijzonder tegen degenen die ongeschoold naar het rechtenonderwijs komen. Wie zou immers nog van scherts kunnen spreken, als daaruit misdrijven voortkomen? Wij dulden op geen enkele wijze dat zo iets geschiedt. Wij vertrouwen deze taak in Onze tijd aan de meest verkieslijke ordeningen toe en dragen haar ook voor heel de toekomst daaraan over, omdat het passend is dat eerst iemands geest en daarna ook zijn tong gecultiveerd worde. 10. In de zeer welvarende gemeenschap hier zal de hoogwelgeboren Prefect van deze dierbare hoofdstad er voor zorg dragen al deze regels in acht te nemen en, al naar gelang de aard van het misdrijf van enerzijds de jongelui, anderzijds de afschrijvers het zal vereisen, te bestraffen; en in de stad Beiroet zowel de roemrijke gouverneur van het Punische kustgebied als de gezegende bisschop van die stad en de leraren in het recht. Vertaling ontleend aan: J.E. Spruit, R. Feenstra en K.E.M. Bongenaar (red.). *Corpus Iuris Civilis, Tekst en Vertaling*, II, Digesten 1-10.

2. *Const. Omnem* 8. (...), *ut nemo audeat eorum qui libros conscribunt sigla in his ponere et per compendium ipsi legum interpretationi vel compositioni maximum adferre discrimen*. (...). Vert.: (...): laat niemand van degenen die de boeken afschrijven daarin tekens plaatsen en door afkortingen de uitleg of de indeling van de rechtsregels op eigen gezag in het grootste gevaar brengen. Zie *Corpus Iuris Civilis, Tekst en vertaling*, noot 1.

hier van belang ook de 'normale' rechter in straf- en civiele zaken, hadden de studenten en afschrijvers in Beiroet naast de 'normale' rechter, de gouverneur van *Poenica Maritima*, een *forum privilegiatum*. Dit forum bestond ofwel uit de bisschop ofwel uit de hoogleraren; de studenten mochten kiezen.³

Wanneer we de glossen⁴ op de betreffende passages in de *Constitutio Omnem* bekijken, dan zien we dat de glosse op het woord *professores* zegt dat de middeleeuwse studenten in de stad Bologna mochten kiezen uit drie rechters, te weten de *potestas* - dit is de plaatselijke magistraat, ook wel podesta genoemd -, de *episcopus* oftewel de bisschop, of de *doctor*.⁵ Met *doctor* werd de hoogleraar in het recht bedoeld, die volgens de glosse de jurisdictie niet aan anderen kon delegeren, omdat de rechtenhoogleraren de meerderen waren van de andere hoogleraren.⁶

Accursius (1180-1260) vervaardigde een standaard-editie van de glossen in de dertiende eeuw en het is niet verwonderlijk dat er in de aantekeningen op de *Constitutio Omnem* werd verwezen naar de zogeheten *Authentica Habita*, een wet van keizer Frederik I Barbarossa (1151-1190) die werd uitgevaardigd op de rijksdag te Roncaglia van 1158.⁷ De wet is gemaakt ten behoeve van professoren en studenten en hoewel Bologna niet in de wet wordt genoemd hoeft men er volgens Savigny niet aan te twijfelen dat in de eerste

3. Men is geneigd, aldus de Duitse jurist Hermann Conring (1606-1681), het zo juist besproken fragment uit de *Constitutio Omnem* wat betreft de studenten toe te passen op de groentijd. Zie de door Van Everdingen op p. 5 noot 1 aangehaalde H. Conring, *De antiquitatibus academicis dissertationes VI*, Helmstedt 1651, p. 123. G.J. van Everdingen, *Iets over het voormalig forum privilegiatum van professoren en studenten*, Utrecht 1879. Over de groentijd bij de klassieke hogescholen: H.J. Scheltema, *Groentijd en ontgroening*, Groningen 1959, p. 4 e.v.

4. *Corpus Iuris Civilis Iustiniani cum Accursii commentariis ex glossematicis*, ed. Gothofredus, Lyon 1612.

5. *Sic not. quod scholares tres habent iudices, potestatem, episcopem, et doctorem: et possunt eligere quem volunt*: (...). Potestas komt van het woord 'podesta', dit is in casu de burgemeester van Bologna.

6. (...) *et quia specialiter per hanc l. (Const. Omnem FAJV) doctoribus legum, quia maiores sunt aliis docentibus, demandantur, non videtur quod possunt delegare aliis*: (...). Vert: 'en omdat door deze wet in het bijzonder de jurisdictie wordt opgedragen aan de rechtenhoogleraren, omdat zij de meerdere zijn van de andere docenten, kunnen zij de jurisdictie niet aan anderen delegeren.' Voor zover niet anders is vermeld zijn de vertalingen van schrijver dezes. Gothofredus maakt in zijn editie van 1612 bij het woord *maiores* de volgende kanttekening: *Professores legum, sunt maiores aliis professoribus*: (...).

7. In de traditie van de keizers van het Heilige Roomse Rijk beschouwde met name keizer Frederik zich als opvolger van de Romeinse keizers. 'Hij voegde zijn verordeningen onder de reeds bestaande naam *Authenticae* in de Codex Justinianus in om daarmee de continuïteit van het keizerschap te benadrukken.' J.H.A. Lokin en W.J. Zwolve, *Hoofdstukken uit de Europese Codificatiegeschiedenis*, Groningen 1992, p. 192. Over de *Authentica Habita* bv.: W. Ullmann, 'The Medieval interpretation of Frederick I's Authentic "Habita"', in: *L'Europa e il Diritto Romano*, Studi in memoria di Paolo Koschaker, I, Milaan 1953, p. 101-136; F.C. von Savigny, *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter*, III, Heidelberg 1834, p. 168 e.v.; Van Everdingen, zie noot 3, p. 6 e.v.; H. Denifle, *Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 400*, Graz 1956, p. 48 e.v.; H. Rashdall, *The Universities of Europe in the Middle Ages*, Oxford 1936, I, p. 143-45, 180-81. W. Rüegg, *Geschichte der Universität in Europa*, Band I Mittelalter, München 1993. Zie tevens een recent artikel van C.M. Ridderikhoff, 'Academische Rechtbanken, "Loskoppen" in het gareel', in: *Spiegel Historiae*, 1996-4/5, p. 160-166.

plaats aan deze universiteitsstad gedacht moet worden.⁸ Denifle en Rashdall daarentegen zijn de mening toegedaan dat de *Authentica Habita* gold voor studenten in het gehele Lombardische gebied, niet alleen voor die in Bologna.⁹

Maar hoe het ook zij, de wet verschaftte een tweetal voorrechten die ertoe hebben bijgedragen dat de universiteiten tot bloei kwamen. In de eerste plaats bepaalde de keizer dat het vanaf dat moment verboden was om tegen studenten en hun hoogleraren het zogenaamde recht van represaille, *ius represaliarum*, te gebruiken. Wat nu hield dit recht in? 'Men denke aan het geval waarin een burger van een staat een vordering heeft op een burger van een andere staat en de laatste zijn schulden niet betaalt. Dan doen zich problemen van tenuitvoerlegging voor; het is namelijk best mogelijk dat de staat waartoe de schuldenaar behoort weigert de in een vreemde staat tegen haar onderdanen gewezen civielrechtelijke vonnissen in de eigen staat ten uitvoer te leggen. Wanneer diezelfde staat tevens weigert om aan vreemdelingen rechtsingang te verschaffen tegen de eigen onderdanen, staat men met lege handen. Het recht van represaille biedt dan uitkomst: de schuldeiser wacht tot zich in zijn staat een onderdaan ophoudt van de staat waartoe zijn schuldenaar behoort. Zodra hij deze heeft gevonden, laat hij de vreemdeling gijzelen voor de schuld van diens medeburger. Wanneer de vreemdeling voor diens medeburger heeft betaald, wordt hij vrijgelaten en wordt hem de vordering op zijn medeburger overgedragen. Het slachtoffer van het recht van represaille kan vervolgens, teruggekeerd in zijn eigen vaderland, proberen de door hem voor zijn landgenoot gemaakte onkosten op deze te verhalen. Het een en ander kwam in de middeleeuwen regelmatig voor; (...). Men kon dus, zodra men zich buiten het gebied van de eigen (stad-)staat begaf, overal worden gegijzeld voor de schulden van zijn landgenoten. In het bijzonder de studenten die zich in groten getale naar Bologna begaven dreigden hiervan het slachtoffer te worden, (...).'¹⁰ Onder meer om dat nu te voorkomen heeft keizer Frederik de wet uitgevaardigd. Ik citeer:

Nadat er hierover een nauwkeurig onderzoek is ingesteld door de bisschoppen, abten, hertogen, graven, rechters en andere hovelingen, staan wij aan allen, die omwille van de studie reizen, studenten en vooral de professoren in de goddelijke en heilige wetten, dit voorrecht van

8. Savigny, zie noot 7, p. 169. Terzijde moet worden opgemerkt dat in het jaar waarin Frederik I zijn *Authentica* uitvaardigde de 'universiteit' in Bologna als zodanig naar men algemeen aanneemt nog niet bestond. In het laatste kwart van de twaalfde eeuw sloten de studenten te Bologna zich aan een vereniging, *universitas studiosorum*. Vanaf dat moment was de 'universiteit' van Bologna een feit. Het was de studentenvereniging die de hoogleraren in dienst had, die de rector stelde en het lesprogramma voorschreef. Maar in de dagen van Irnerius (elfde eeuw) kwamen studenten van heinde en ver, niet alleen uit landen binnen het Rijk maar ook uit Europese landen die daarbuiten vielen zoals Frankrijk, Spanje en Engeland naar Italië, met name om het onderwijs van Irnerius te volgen. Lokin-Zwalve, zie noot 7, p. 94-95. Rashdall, zie noot 7, III, p. 143-46, 161-62.

9. Denifle, zie noot 7, p. 49 e.v. Vgl. Rashdall, zie noot 7, I, p. 144.

10. Lokin-Zwalve, zie noot 7, p. 94, noot 59.

onze vroomheid toe, inhoudende dat zij veilig naar de plaatsen waarin zij de studie der letteren beoefenen, mogen komen en daarin veilig mogen wonen, zowel zijzelf als hun bodes. Want wij hebben het waardig geoordeeld dat, daar allen die wel doen, onze lof en liefde verdienen, door wier kennis de wereld wordt verlicht en het leven der onderdanen wordt gevormd tot gehoorzaamheid aan God en aan ons, zijn dienaren, (dat) wij hen door een speciale genegenheid voor alle onrecht moeten behoeden. Wie immers zou geen medelijden met hen krijgen omdat zij die uit liefde voor de wetenschap tot ballingen zijn geworden zich zelf van rijken tot armen maken omdat zij hun leven blootstellen aan veel gevaren en van de gemeenste mensen, wat wel erg zwaar te verdragen is, zonder aanleiding zwaar lichamelijk letsel ondervinden.

Wij besluiten derhalve bij deze algemene en voor altijd geldende wet dat er niemand voortaan zo stoutmoedig gevonden worde dat hij het waagt de studenten enig onrecht aan te doen en ook niet aan hen enige schade toe te brengen op grond van een vergrijp van iemand van dezelfde provincie (als de hunne), waarvan wij gehoord hebben dat het soms op grond van een slechte gewoonte gebeurt: mogen degenen die deze wet overtreden en degenen die op dat tijdstip bestuurders waren van de steden, als zij hebben nagelaten de wet te handhaven, weten dat van allen herstel van goederen tot het viervoudige van de waarde daarvan zal worden geëist en terwijl de schandvlek van eerloosheid hen van rechtswege is opgelegd verliezen zij hun ambt voor eeuwig.¹¹

In de tweede plaats - en dat nu is voor ons verhaal vooral van belang - werd in deze wet het volgende bepaald:

Maar indien toch iemand hun over de een of andere zaak een proces wil aandoen, dan moeten zij hen ter dier zake ter keuze van de studenten aanspreken bij hun leermeesters of de bisschop van de stad, aan wie wij deze rechtspraak hebben gegeven. Maar wie probeert hen voor een andere rechter te slepen, verliest door een dergelijke poging zijn zaak, hoe rechtvaardig die ook moge zijn geweest.¹²

11. *Authentica Habita ad C. 4,13,5: Habita super hoc diligenti episcoporum abbatum ducum comitum iudicum et aliorum procerum sacri nostri palatii examinatione omnibus, qui causa studiorum peregrinantur, scholaribus et maxime divinarum atque sacrarum legum professoribus hoc nostre pietatis beneficium indulgemus, ut ad loca, in quibus litterarum exercentur studia, tam ipsi quam eorum nuntii veniant et habitent in eis secure. Dignum namque existimamus, ut cum bona facientes nostram laudem et protectionem omnes mereantur, quorum scientia mundus illuminatur, ad obediendum deo et nobis eius ministris vita subiectorum informatur, quatenus speciali dilectione ab omni iniuria defendamus. Quia eorum non misereatur, cum amore scientie facti exules de divitibus pauperes semet ipsos exinaniant, vitam suam multis periculis exponunt et a vilissimis saepe hominibus, quod graviter ferendum est, corporales iniurias sine causa perferunt? Hac igitur generali et in eternum valitura lege decernimus, ut nullus de cetero tam audax inveniatur qui aliquam scholaribus iniuriam inferre presumat, nec ob alterius eiusdem provincie delictum, quod aliquando ex perversa consuetudine factum audivimus, aliquod damnum eis inferat: scituris his sacre constitutionis temeratoribus et illius temporis, si hoc vindicare neglexerint, locorum rectoribus, restitutionem rerum ab omnibus exigendam in quadruplum, notaque infamie ipso iure eis irrogata dignitate sua careant in perpetuum.* Vertaling overgenomen uit: Lokin-Zwalve, *Werkboek behorende bij Hoofdstukken uit de Europese Codificatiegeschiedenis*, uitgegeven door de Open Universiteit, Heerlen 1989, p. 81.

12. *Authentica Habita ad C. 4,13,5: Verumtamen si eis litem super aliquo negotio quispiam movere voluerit, huius rei optione data scholaribus eos coram domino aut magistro suo vel ipsius civitatis episcopo, quibus hanc iurisdictionem dedimus, convenient. Qui vero ad alium iudicem trahere temptaverit, causa, etiamsi iustissima fuerit, pro tali conamine cadat.* Vertaling overgenomen uit Lokin-Zwalve, *Werkboek*, zie noot 11, p. 81.

Frederik gaf derhalve aan de studenten het *privilegium fori*. Zij mochten kiezen welke rechter bevoegd was over hun geschillen te oordelen: hun leermeesters of de bisschop.

De eerste vraag die zich opdringt is natuurlijk waarom dit laatste een voorrecht was? Wat nu maakte deze rechters zo bijzonder wanneer we ze vergelijken met de gewone wereldlijke rechtbank? Welnu, de wereldlijke rechtspraak was in die tijd over het algemeen nog in handen van leken en vaak ging het er bij die rechtbanken nogal primitief aan toe. Zo werd er veelal gevonnist op basis van wat men godsoordelen noemt. Van een gemotiveerd vonnis was meestal geen sprake. In de kerkelijke rechtbanken daarentegen werd een procedure schriftelijk gevoerd en werd het oordeel geveld door geestelijken, geschoolde lieden, en werd er meer op rationele gronden geoordeeld. Ditzelfde nu gold voor de leermeesters die als geschoolde personen ook op rationele gronden oordeelden. Daarenboven pasten de kerkelijke rechtbanken het wereldlijke recht niet in al zijn gestrengheid toe: 'wanneer men vond dat een regel van [bijvoorbeeld] Romeins recht niet tot billijke resultaten leidde, werd die door de kerkelijke rechters terzijde geschoven, zulks indachtig de regel dat de wet en de gewoonte moeten wijken voor het natuurrecht.'¹³

Had de *Habita* alleen ten doel studenten te beschermen en strekte het alleen hun tot voordeel of sneed het mes wellicht aan twee kanten? Want men kan zich afvragen waarom Frederik de genoemde voorrechten gegeven heeft. Met andere woorden welk doel had hij met het uitvaardigen van de *Authentica Habita*? In het kort komt het erop neer dat hij zich met de *Habita* wilde wapenen tegen de paus.¹⁴ Wat dan was het geval? In het midden van de twaalfde eeuw nam de studie in het canonieke recht een enorme vlucht als gevolg van het verschijnen van Gratianus' *Decretum*, de basis waarop de wetenschappelijke bestudering van en het onderwijs in het canonieke recht werden gebouwd.¹⁵ Deze opbloei van het canonieke recht zag de keizer, die pretendeerde opvolger van de Romeinse keizers te zijn en dus het Romeinse recht als het recht van zijn Rijk beschouwde, als een bedreiging. Zijn keizerlijke, Romeinse pretenties was kracht bijgezet doordat op genoemde Rijksdag te Roncaglia tijdens een ritje te paard Martinus, één van de vier

13. Lokin-Zwalve, zie noot 7, p. 109-10. Zij verwijzen naar D. 8, p.c. 1: *Dignitate vero ius naturale simpliciter prevalet consuetudini et constitutioni. Quecunque enim vel moribus recepta sunt, vel scriptis comprehensa, si naturali iuri fuerint adversa, vana et irriti sunt habenda*. Het natuurrecht gaat door zijn waardigheid eenvoudigweg boven de wet en de gewoonte. Want al wat door de gewoonte is aanvaard of in geschreven wetten is neergelegd, moet indien dat in strijd is met het natuurrecht, als nietig en krachteloos worden beschouwd. Vertaling overgenomen uit Lokin-Zwalve, zie noot 7, p. 110 noot 103.

14. Ullmann, zie noot 7, p. 105 e.v. en p. 136.

15. Lokin-Zwalve, zie noot 7, p. 104 e.v. De eigenlijke titel van het *Decretum* is *Concordia discordantium canonum*. De overeenstemming der niet met elkander in overeenstemming zijnde regels. Het is een overzicht van de kerkrechtelijke regels of canones. Het werd de kern van hetgeen tot 1917 het 'wetboek' van de rooms-katholieke kerk is geweest: het *Corpus Iuris Canonici*.

beroemde *quattuor doctores*¹⁶, de vraag van de keizer of zijn wereldheerschappij zo ver ging dat hij van de wereld het eigendom in privaatrechtelijke zin had, bevestigend had beantwoord.¹⁷ Gezien het voorgaande is het dan ook niet verwonderlijk dat hij de bestudering van het Romeinse recht wilde bevorderen als wapen tegen de concurrentie die van de canonisten en het canonieke recht uitging. Eén van de middelen nu om de studie van het Romeinse recht populair te maken bij de studenten was het geven van privileges, zoals het *privilegium fori*, juist aan die studenten die zich in het Romeinse recht bekwamen.

De conclusie is gerechtvaardigd dat de *Authentica Habita* van groot belang is geweest voor de bevordering van de studie in het Romeinse recht of zoals Ullmann het zegt: 'However hypothetical, it is nevertheless tempting to ponder on what would have happened to medieval (and perhaps modern) Roman law studies, had there been no *Habita*.'¹⁸

Wij keren terug naar de tekst van de *Habita*, naar de passage waarin de studenten het *privilegium fori* werd gegeven. Er is reeds opgemerkt dat in de eerste plaats '*scolares*' - in de meest enge betekenis waren dit de studenten in het Romeinse recht - zich op dit voorrecht konden beroepen. Maar het woord *scolares* omvatte volgens de dertiende-eeuwse schrijvers ook de studenten van de andere faculteiten, getuige de glosse: *cuiuslibet facultatis*, dit is, van welke faculteit ook.¹⁹ De *Authentica Habita* was echter niet van toepassing op geestelijken die zich toelegden op het canonieke recht. Het voorrecht van eigen rechtbank was voor hen immers overbodig omdat deze studenten reeds het voorrecht van eigen rechtbank hadden.²⁰ Dit laatste is waarschijnlijk ook een reden die Frederik ertoe heeft aangezet het voorrecht te gunnen aan andere dan de rechten-studenten. Op deze wijze kon hij beter concurreren met de paus en het canonieke recht.

Behalve de studenten vielen ook hun persoonlijke bedienden onder het privilege, evenals de *scriptores*.²¹ Later zou hetzelfde gelden voor de boekverkopers en de leveranciers van schrijfwaren e.d.²² Dit blijkt uit de statuten van de universiteit van Bologna, waarin ook het *privilegium fori* is opgenomen. In diezelfde statuten worden onder *scolares* ook de hoogleraren begrepen.²³

Vervolgens werd in de *Habita* bepaald dat de studenten mochten kiezen aan welke

16. Te weten de vier hoogleraren Martinus, Bulgarus, Jacobus en Hugo.

17. Lokin-Zwalve, zie noot 7, p. 193.

18. Ullmann, zie noot 7, p. 107.

19. Zie tevens bij Denifle, zie noot 7, p. 58, Ullmann, zie noot 7, p. 132.

20. Zie hierover Ullmann, zie noot 7, p. 107, noot 1.

21. Ullmann, zie noot 7, p. 133-34.

22. Ullmann, zie noot 7, p. 133-34.

23. Savigny, zie noot 7, p. 185 en 190.

rechter zij zich onderwierpen. Genoemd worden: *coram domino vel magistro suo, vel ipsius civitatis episcopo*. Wie werden hiermee bedoeld? De term *episcopus* lijdt geen twijfel: hij was de plaatselijke bisschop. Maar wie waren de *dominus suus* en de *magister*? De glosse verschaft ook hier helderheid. *Dominus* is volgens de glosse *domino* de hoogleraar in het civiele recht die soms *praeceptor*²⁴ soms *magister* werd genoemd.²⁵ De glosse *vel magistro* luidt als volgt: *alterius facultatis*, dat wil dus zeggen de hoogleraar van een andere faculteit.²⁶ *Magister* was blijkbaar de algemene aanduiding voor hoogleraar. Derhalve hadden de studenten de keuze uit twee rechters: de bisschop of hun hoogleraar.²⁷

Vermeldenswaard is ook de glosse op het woord *electione*. Deze glosse vergelijkt de keuze die de studenten hadden met de keuze die de schuldenaar had bij een alternatieve verbintenis. Bij een dergelijke verbintenis bestaat een keuze tussen twee of meer prestaties.²⁸ De glosse voegt eraan toe dat in processen de keuze aan de eiser was. Niet alleen kwam de eiser de keuze toe indien er gekozen kon worden tussen twee acties, maar ook indien er gekozen moest worden voor welke rechter het proces plaatsvond. Om gedagvaarde studenten nu de bevoegdheid te geven een rechter te kiezen was men dan ook genoodzaakt hun een privilege te verschaffen. Had men dat niet gedaan, dan had de eiser immers de keuze. Hadden de studenten overigens eenmaal gekozen, dan konden zij tot aan de *litis contestatio* daar nog op terugkomen, daarna niet meer.²⁹

Wat gebeurde er nu in het geval de student geen keuze had gemaakt, dat wil zeggen noch gekozen had voor zijn leermeester noch voor de bisschop? Hoewel de wereldlijke rechter ter plaatse, in de *Omnem* aangeduid met *potestas*, niet met zoveel woorden in de tekst van de *Habita* wordt genoemd - de *Habita* was immers juist tegen de bevoegdheid van de gewone rechter gericht - zijn de schrijvers het erover eens dat de

24. In Engeland tutor genoemd.

25. Glosse op *domino* ad C. 4,13: *legum, qui alias praeceptor appellatur: (...) alias magister: (...)*.

26. Zie hierover ook Savigny, zie noot 7, p. 170-71; Ullmann, zie noot 7, p. 123.

27. Ridderikhoff, zie noot 7, p. 163.

28. Zie hierover bijv. J.H.A. Lokin, *Prota, Vermogensrechtelijke leerstukken aan de hand van Romeinsrechtelijke teksten uitgelegd*, Groningen 1995, p. 212.

29. Glosse ad C. 4,13 *Optione: in electione. Et nota quod in contractibus alternativarum est electio rei: (...). Sed in iudiciis, actoris: (...). Item in dubio dicto: (...), vel si duabus actionibus agere potest, eius est electio. Item convenire sub quo iudice vult: (...), hoc autem fallit hic favore scholarium. An autem ex quo elegit, variare potest? videtur quod sic usque ad litis contestationem, sicut actor: (...). Hoc intelligas verum, quod scholaris possit variare, s. semel, et non pluries. (...). pro quo facit, quia unum eligendo, videtur recusare alium: quare ad alium redire non potest: (...). De litis contestatio was het moment dat door eis en antwoord het rechtsgeding werd vastgesteld, of anders gezegd dat kwam vast te staan waarover het geding zou worden gevoerd. P. Merula, *Manier van procederen in de provincien van Holland, Zeeland ende West-Vriesland, belangende civile zaken*, Delft 1705, IV, XLII, V. Vgl. hierover: G.R. Dolezalek, 'Das Zivilprozeßrecht', in: R. Feenstra-R. Zimmermann (Hrsg.) *Das römisch-holländische Recht*, Berlin 1992, p. 59-105, in het bijzonder p. 80.*

potestas als derde mogelijkheid nog steeds bestond.³⁰ In de dertiende en veertiende eeuw kwam er zelfs nog een vierde rechter bij: de *rector* van de universiteit.³¹ De jurisdictie van de bisschop en de leermeester vond haar grondslag in het privilege van de keizer, die van de gewone rechter en de rector in het gemene recht.³² Zo baseerde men zich voor de jurisdictie van de rector op een Codextekst, te weten C. 3,13,7 waaruit blijkt dat beroepsgroepen een eigen rechter hadden.³³ De studenten en hoogleraren werden blijkbaar als zo'n groep beschouwd.

De vraag die tot nu toe onbeantwoord is gebleven, 'is in welke zaken de door de studenten gekozen rechters bevoegd waren een oordeel te vellen. De tekst van de *Habita* zelf geeft geen uitsluitel. Er wordt immers gesproken over *si eis litem super aliquo negotio quispiam movere voluerit*, dit is: wanneer iemand hun over een of andere zaak een proces wil aandoen. De vraag nu is op wat voor een 'zaak' de tekst doelt. Omvatten de woorden *lis* en *negotium* zowel civiele als criminele zaken? De glosse op *si litem* beantwoordt deze vraag bevestigend: 'het wordt ruim gesteld zowel ten behoeve van civiele zaken als criminele zaken (...).'³⁴ De glosse meldt voorts dat wat betreft studenten en doctoren in Bologna afstand is gedaan van het recht in criminele zaken recht te spreken.³⁵ Savigny vertelt ons de reden van deze afstand. Aan het einde van de twaalfde eeuw werden er door de studenten vele gewelddadigheden gepleegd en de professoren hadden niet voldoende gezag de criminele jurisdictie uit te oefenen, die hun was gegeven door de *Authentica Habita* van keizer Frederik. Daarom deden zij er afstand van en behielden alleen de civiele jurisdictie. In het midden van de dertiende eeuw echter hebben de hoogleraren de criminele jurisdictie weer aan zich getrokken.³⁶

30. Savigny, zie noot 7, p. 172; Ullmann, zie noot 7, p. 123; Denifle, zie noot 7, p. 57.

31. Ullmann, zie noot 7, p. 124, Savigny, zie noot 7, p. 176.

32. Savigny, zie noot 7, p. 176.

33. C. 3,13,7 pr. (Imp. Anastasius A. Constantino pp.): (...) *qui professiones aliquas seu negotiationes exercere noscuntur, iudicum, ad quos earundem professionum seu negotiationum cura pertinet*, (...).

34. Glosse ad C. 3,14 *si litem*: *large ponitur pro civili et criminali*, (...).

35. *Sed scholares et doctores renunciatum est Bononiae quantum ad criminales*: (...).

36. Savigny, zie noot 7, p. 172-73. Dat tot de tijd van het verschijnen van de standaard-editie van de glossen, kort na 1230, de professoren zich slechts bogen over civiele zaken en de jurisdictie in criminele zaken overlieten aan de *potestas* of de bisschop blijkt uit een glosse op de *Constitutio Omnem*. Hierin wordt uitgelegd hoe de situatie was in die tijd: *Sed Hodie (...). In criminalibus non servatur quod magister cognoscat: sed potestas vel episcopus*. Glosse ad *professores*. Gothofredus herhaalde dit nog eens: *Iurisdictionem criminalem in studiosos Episcopus et Potestas certis locis habet, non Professor*.

II Het *forum academicum* van de Groningse universiteit³⁷

1 Inleiding

De traditie van een eigen academische rechtbank, die terugging op de *Constitutio Omnem* en de *Authentica Habita*, zou eeuwenlang standhouden. Zonder twijfel bevorderde de *Habita* de bloei van de universiteiten en meer in het bijzonder de bestudering van het Romeinse recht. Maar bovenal was het de *Habita* die als voorbeeld diende voor de geprivilegieerde rechtbanken die functioneerden binnen de Europese universiteiten.³⁸ En het is dan ook niet verwonderlijk dat de door de Staten van Stad en Ommelanden³⁹ vastgestelde *Leges Academiae* van de Groninger Academie in de artikelen 9 en 64 het volgende bepaalden:

9. Dat geen enkel lid van de Akademie vanwege geleend geld en in andere civiele zaken door de dienaren van de burgerlijke magistraat in rechte kan worden geroepen, maar dat de eisers gehouden zijn het *forum academicum* te volgen; noch wordt hen toegestaan daartegen in beroep te gaan.

64. Maar het onderzoek naar het delict en het opleggen van de straf heeft de rector en de assessoren of de gehele senaat, als het maar niet een halsmisdrijf is.⁴⁰

Uit deze artikelen nu volgt dat de Academie een eigen rechtbank had, hetgeen, zoals we

37. Zie Jonckbloet, *Gedenkbboek der Hoogeschool te Groningen*, Groningen 1864, p. 232 e.v.; J. Kingma, W.R.H. Koops en F.R.H. Smit (red.), *Universitair leven in Groningen 1614-1989*, Groningen 1989, p. 43-45.

38. Zie bijv. Savigny, zie noot 7; Rashdall, zie noot 7, Denifle, zie noot 7 en Ridderikhoff, zie noot 7, p. 164.

39. 'Op 17 februari 1595 bepaalden de Staten-Generaal dat de stad Groningen en de Ommelanden', het van oorsprong Friese kustgebied tussen Lauwers en Eems, 'een gewest zouden uitmaken'. 'De officiële naam hiervan was Stad Groningen en Ommelanden, maar deze werd in de wandeling al gauw tot Stad en Lande verkort. Beide leden zouden in de Staten slechts een stem hebben. (...) De oude organisaties van Burgemeesteren en Raad van Groningen en de Staten der Ommelanden vormden gezamenlijk de Provinciale Staten van Stad en Lande.' Feenstra, *Staten van Stad en Ommelanden, Het provinciaal bestuur van Groningen 1595-1995*, Groningen 1995, p. 12, 14. Zie over de stichting door de Staten: Jonckbloet, zie noot 37, p. 25 e.v.

40. Art. IX van de *Leges Academiae Illustrium Ordinum Groningae et Omlandiae: Ut nulla Academiae membra ob aes alienum, aliasque causas civiles, a Magistratum Civilium Ministris in jus vocentur; sed actores sequi forum Academicum teneantur, nec ab eo provocare permittantur*. Art. LXIV: (...); *sed cognitionem de delicto et poenae irrogationem Rector Magnificus cum Assessoribus suis, aut toto senatu Academico, (si modo delictum capitale non sit), habeto*. Deze wetten zijn op 2 maart 1615 vastgesteld, een jaar na de oprichting van de academie. Zij zijn naar de oorspronkelijke redactie (1615) in 1676 in Groningen in druk uitgegeven door de academiedrukker Rembt Huysman. Rijksarchief Groningen (RAG), *Inventaris der Archieven van den Senaat en de faculteiten der Groningsche Universiteit* (afgekort AA), toegang 46, inv. nr 9. Vgl. Jonckbloet, zie noot 37, p. 214. Zie voor de oorspronkelijke redactie in handschrift RAG, AA, o.a. inv. nrs 2-4. Voor dit opstel heb ik de redactie van Emmius, 1619, gebruikt. Emmius heeft, zonder iets aan de inhoud te veranderen, de stijl waarin de wetten gesteld waren verbeterd. Deze redactie, die Jonckbloet in zijn boek (p. 214-216) heeft opgenomen, werd ook door de Senaat gebruikt.

hierboven hebben gezien, niet ongebruikelijk was. Met uitzondering van Utrecht⁴¹ had iedere academie hier te lande een eigen rechtbank. Het hebben van jurisdictie was evenals het *ius promovendi* het kenmerk van de universiteit.⁴² De Universiteiten van Leiden (1575), Franeker (1585), Groningen (1614), Harderwijk (1648) en Nijmegen (1656)⁴³ onderscheidden zich hiermee dan ook van de zogeheten 'illustere scholen', zoals die van Deventer en Amsterdam.⁴⁴ Het hoorde tot de privileges van de academieburgers de jurisdictie van deze rechtbank of vierschaar te volgen.⁴⁵ Het privilege van een eigen

41. Het plan was er wel gezien de oorspronkelijke academiewetten maar uiteindelijk heeft de academie in Utrecht nooit een eigen rechtbank gehad. S. Muller Fz., 'Het Forum academicum der Utrechtsche Hoogeschool', in: *Rechtshistorische Opstellen aangeboden aan Mr S.J. Fockema Andreae*, Haarlem 1914, p. 219-238, p. 219; G.W. Kernkamp, *De Utrechtsche Universiteit 1636-1936*, Utrecht 1936, I, p. 79 e.v.

42. 4. *Sed gymnasia et illustres Scholae quae dicuntur, an sint Universitates, etsi appellatione communi pro talibus non habeantur, haud immerito dubitatur. Res hinc pendet, utrum in illis gymnasiis aut Scholis illustribus, sit regimen aliquod aut notio vel jurisdictio, saltem de rebus ad professionem earum pertinentibus, an secus.* 6. (...) *Quod in his et regimen est certum et jus promovendi studiosos ad honores Facultatum suarum; quorum prius ad jus universitatis, posterius ad hanc rationem minus pertinet.* 7. *Sed gymnasia et Academiae, quae sunt Universitates, ab Imperatore Friderico Barbarossa, non tantum notionem, sed etiam jurisdictionem et Imperium in suos acceperunt, (...).* Huber, *De iure civitatis*, Franeker 1698, Lib. II, Sect. III, Cap. III. Het zij opgemerkt dat Huber spreekt over het promoveren bij de eigen faculteit. Tegenwoordig is dat niet meer het geval. Men promoveert bij de universiteit.

43. Wat betreft de samenstelling en de bevoegdheden vertonen de academische vierscharen verschillen. Zie voor Leiden: G.J. van Everdingen, zie noot 3; P.C. Molhuysen, 'De voorrechten der Leidsche Universiteit', in: *Mededeelingen der Koninklijke Academie van Wetenschappen*, afd. lett., deel 58, serie B, Amsterdam 1924, p. 1-32; M. Siegenbeek, *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool, van hare oprigting in den jare 1575 tot het jaar 1825*, I, Leiden 1829, p. 144-149; Voor Harderwijk: H. Bouman, *Geschiedenis der voormalige Geldersche Hoogeschool en hare Hoogleraren*, 2 dln, Utrecht 1844-1847; Van Everdingen zie noot 3. Voor Franeker: W.B.S. Boeles, *Friesland's Hoogeschool en het Rijks Athenaeum te Franeker*, 2 dln, Leeuwarden 1878-1889; A.H. Huussen jr en B.S. Hempenius-van Dijk, 'De Franeker academie en het Hof van Friesland', in: *Universiteit te Franeker 1585-1811*, Leeuwarden 1985, p. 133-147; A.H. Huussen jr, *Veroordeeld in Friesland, criminaliteitsbestrijding in de eeuw der verlichting*, Leeuwarden 1994, p. 65-81; *De archieven van de universiteit te Franeker 1585-1812* door A.P. van Nienes, J. Rinsema, M. Offringa, P.A.J. van den Berg e.a., Leeuwarden 1985. Voor de kwartierlijke hogeschool te Nijmegen die slechts tot 1679 heeft bestaan en pas in 1923 een opvolger heeft gekregen in de Katholieke Universiteit Nijmegen: F.L.R. Sassen, 'De Kwartierlijke Hogeschool te Nijmegen', in: *Numaga*, 2, 1955, p. 57-67; G.C.J.J. van den Bergh, 'Een Nijmeegs dispuut over de privilegia scholarium', in: *Numaga*, 19, 1972, p. 18-23. Algemeen: Ridderikhoff, zie noot 7; M.F.M. Wingens, 'Zur Vermeidung der Schande: Organisation und strafrechtliche Tätigkeit der Universitätsgerichte in der Republik der Niederlande (1575-1811)', in: *Vorträge zur Justizforschung*, Frankfurt a. M. 1992, 1, p. 79-100.

44. Huber, zie noot 42, Lib. II, Sect. III, Cap. III. J.C. van Slee, *De Illustere School te Deventer 1630-1878*, Den Haag 1916, p. 19, 20, 23, 33 en 49. *Gedenkboek van het Athenaeum en de Universiteit van Amsterdam 1632-1932*, Amsterdam 1932.

45. De andere privileges worden ook in de academiewetten genoemd: 1. De magistraat van de provincie beloofde bescherming tegen een ieder (art. V: *Ea sunt ut Doctores et Discentes in protectione sint Magistratum hujus Provinciae, qui in ditonibus suis, contra quosvis laedentes, aut laedere volentes, eos tueantur*); 2. Studenten en professoren waren vrij van tol- en kraangelden (art. VII: *Ut tam ipsi, quam Discentes vel Auditores, immunes sint a vectigalibus et portoriis, quae vocant Tollen en Craen-gelt*); 3. Ze waren vrijgesteld mee te werken aan de publieke werken, de vesting en het betrekken van de wachten (art. VIII: *Ut itidem sint liberi a contributionibus in opera publica, quae munitiones, et res similes spectant, item ab excubiis diurnis nocturnisque, a recipiendis in aedes suas militibus et aulicis*); 4. De stichting van de burse; 5. De toekenning door de Staten van stipendia aan behoeftige studenten. Deze laatste twee staan niet in de academiewetten, maar

rechtbank was een middel om studenten te trekken en bracht een jurisdictie met zich mee die aan de academies bij de stichting door de soeverein was toegekend. Zo heeft Leiden de academierechtbank te danken aan Willem van Oranje en Groningen aan de Staten van Stad en Ommelanden.⁴⁶

De scepter, waarmee de pedel vooropliep bij de academische plechtigheden, verzinnebeeldde de academische jurisdictie.⁴⁷

Richten we nu onze aandacht op de academische vierschaar in Groningen.

2 *Het Archief*

Sporen van de academierechtspraak in Groningen zijn te vinden in het archief van de universiteit in het Rijksarchief te Groningen.⁴⁸ Het deel van het universiteitsarchief dat gereserveerd is voor het *forum academicum* bevat stukken over civiele en criminele zaken, stukken van financiële aard en stukken betreffende geschillen over de competentie van het forum.⁴⁹ Het merendeel van de civiele zaken bestaat uit inventarissen van goederen, lijsten van schulden, vorderingen, kwitanties en schuldbekentenissen. De criminele zaken betreffen voornamelijk door studenten gepleegde strafbare vergripen zoals het beledigen van hoogleraren, belletje trekken, bedreiging, het toebrengen van lichamelijk letsel, het inslaan van ruiten, vechtpartijen en studentenrellen, aanrandingen van dames, valsheid in geschrifte en diefstal.

Behalve genoemde civiele en criminele zaken is in het archief, zoals gezegd, een aantal competentiegeschillen te vinden. Vooralsnog is het op deze plaats voldoende op te merken dat er vaak werd getwist over de competentie van de academierechtbank, met name tussen de academierechtbank en de stedelijke rechter, in Groningen Burgemeester en Raad. Maar niet alleen was de academierechtbank een geduchte concurrent voor de stedelijke rechter, ook was zij dit voor de kriegsraad. Zo twistte men in 1770 over de vraag of studenten die tegelijkertijd onder de wapenen waren behoorden onder de

in afzonderlijke Staten-besluiten. Jonckbloet, zie noot 37, p. 51-53.

46. Zie voor Groningen Jonckbloet, zie noot 37, p. 25 e.v. Voor Leiden: Molhuysen, zie noot 43, p. 7; Siegenbeek, zie noot 43, p. 30; G.D.J. Schotel, *De Academie te Leiden in de 16e, 17e en 18e eeuw*, Haarlem 1875, p. 11.

47. Art. 5 van de Instructie van de Pedel luidt als volgt: In alle solemnele actiën, als oock in Academische begrafenisse en uytvaerden, dewelke met een oratie verciert worden, sal hy den Heer Rectori Magnifico het Sceptrum, als teeken van de Academische macht en autoriteit, voordragen. RAG, AA, inv. nr 1-9. Jonckbloet, zie noot 37, p. 225 en RAG, AA, inv. nr 54.

48. RAG, *Inventaris der Archieven van den Senaat en de faculteiten der Groningsche Universiteit*, toegang 46.

49. RAG, AA, inv. nrs 62-132.

jurisdictie van de academierechtbank vielen.⁵⁰

Behalve in genoemd deel van het archief zijn stukken die betrekking hebben op de academierechtspraak te vinden in de *Acta Senatus*, de verslagen van de senaatsvergaderingen, die eveneens in het universiteitsarchief worden bewaard.⁵¹ Tussen deze acta bevinden zich tal van getuigenverhoren, waarin op schilderachtige wijze van genoemde vergrijpen verslag gedaan wordt. Jonckbloet heeft in 1864 in zijn prachtige *Gedenkboek der Hoogeschool te Groningen* reeds een groot aantal van deze zaken beschreven. Voorts is een belangrijke toegang tot het archief van de academie het register van de rechtenhoogleraar H.J. Arntzenius (1774-1788).⁵²

Van het merendeel van de aan het forum voorgelegde geschillen is helaas niet het gehele procesdossier overgeleverd, zodat veelal niet te achterhalen is welke argumenten procespartijen naar voren hebben gebracht. Daar komt bij dat de *Leges Curiae*, de wetten waarin de werkzaamheden van de senaat zijn geregeld⁵³, bepaalden dat de vonnissen kort en bondig gesteld moesten worden, 'ten einde de aanleiding tot het voortzetten van het geding in eene hooger instantie weg te nemen'.⁵⁴ Het gevolg was dat de overwegingen die tot de uitspraak leidden achterwege werden gelaten en dat de uitspraken van het forum derhalve niet werden gemotiveerd.

Na dit alles is het niet verwonderlijk dat de academierechtspraak zoals die in het archief is overgeleverd niet gekenmerkt wordt door al te veel juridische acrobatiek. Het overgrote deel van de uitspraken van de academierechtbank beperkte zich tot praktische oplossingen en het bestraffen van studenten die zich hadden misdragen.

3 De Academieburgers

Voorwaarde om voor de academierechtbank terecht te mogen staan was dat men de status van academieburger had. Onder academieburgers⁵⁵ werden niet alleen studenten⁵⁶ en

50. Hetgeen blijkt uit een verzoek van de senaat in 1770 aan de stadhouder om een vast reglement over deze kwestie. RAG, AA, inv. nr 132.

51. RAG, AA, inv. nrs 14-28 en 30-33.

52. Register op de wetten der academie, instructiën enz. en op de Acten van den Senaat 1784, RAG, AA, inv. nr 12. Zie over Arntzenius: *Levenschetsen der Groninger Hoogleraren* door W.B.S. Boeles, in: Jonckbloet, zie noot 37, bijlage 1, p. 97. De jaartallen achter de hoogleraren duiden het tijdvak aan waarin zij hoogleraar te Groningen zijn geweest.

53. Ze dateren van 21 februari 1618. *Acta Senatus*, 21 februari 1628, RAG, AA, inv. nr 30. Zie ook bij: Arntzenius, zie noot 52, p. 133. Zie voor de tekst ook Jonckbloet, zie noot 37, p. 229, noot 2.

54. Jonckbloet, zie noot 37, p. 242. Art. XXIII Academiewetten: *Sententiae, quae in Senatu Academico feruntur, concipiantur et formentur breviter, simpliciterque, nec iis inserantur causae aut rationes, ob quas ita sentiat, censeatque Senatus: id fuerit ad avertendas occasiones provocandi a sententiis, aut eas recognoscendi.*

55. Zie Arntzenius, zie noot 52, p. 13 e.v.; Jonckbloet, zie noot 37, p. 233.

56. Register Arntzenius, zie noot 52, p. 73 e.v.

professoren⁵⁷ begrepen, maar ook de pedel⁵⁸, de auctionarius⁵⁹, de academiebode⁶⁰, de oeconomus der burse⁶¹, en hun echtgenotes, kinderen, weduwen en bedienden.⁶² Dat ook de academiedrukker⁶³ onder de jurisdictie viel blijkt uit het voorval dat zich in 1619 afspeelde. De drukker te Groningen Hans Sas was met Louis Elzevier, de academiedrukker te Leiden, in een schriftelijk contract overeengekomen dat Elzevier de chronologie van Ubbo Emmius mocht drukken. Sas weigerde echter het benodigde materiaal af te geven aan Elzevier, waarop Elzevier Sas dagvaardde voor de academierechtbank en vroeg of hij eigenhandig het werk tot zich mocht nemen. Ter terechtzitting bood Sas aan met de eiser in onderhandeling te treden. De rechtbank gaf vervolgens de professoren Pynacker en Mulerius de opdracht partijen tot overeenstemming te brengen.⁶⁴ Of dat ook gelukt is vertellen ons de *Acta Senatus* niet.

4 Samenstelling van het forum academicum

Hoe nu was het forum academicum samengesteld? De gewone academische rechtbank in eerste aanleg werd gevormd door de *senatus minor*. Deze senaat bestond uit de rector magnificus, de assessoren en de secretaris. De rector moest twee assessoren kiezen, die elk als zodanig twee jaar zitting hadden, terwijl steeds een van hen elk jaar aftrad.⁶⁵ In proceszaken van gering belang kon de rector overigens zelfstandig besluiten en geschillen

57. *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 51 e.v.

58. Zie over de pedel: *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 83 e.v.; Jonckbloet, zie noot 37, p. 248.

59. Zie over de auctionarius: *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 192 e.v. De academie had het recht dat geen boekverkoop in de stad mocht worden gehouden dan in de lokalen van de academie en door een ambtenaar in dienst der academie. Deze ambtenaar werd *auctionarius* genoemd. Jonckbloet, zie noot 37, p. 248.

60. Zie over de bode: *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 90 e.v.; Jonckbloet, zie noot 37, p. 248. De taak van de bode beperkte zich tot 'lopend werk', het rondbrengen van stukken.

61. Zie over de oeconomus of bursemeester: *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 200 e.v.; Jonckbloet, zie noot 37, p. 406 e.v. De burse of beurs was de inrichting waar minder gefortuneerde studenten tegen een geringe prijs kost en inwoning genoten; ook kon men er een maaltijd nuttigen. De oeconomus had er de leiding. 'Drinkgelagen waarbij de Oeconomus zijn voordeel had', zo schrijft Jonckbloet, 'kwamen vrij veel voor: zij gaven dikwijls aanleiding tot ongeregelde heden en woeste toonelen. Twisten, vechtpartijen, vernieling van meubelen enz. werden niet zelden uitgelokt door de slechte behandeling van den Oeconomus of door de slechte, bedorven spijs, die hij in te karige maat maar al te dikwerf zijnen gasten voorzette. Daartegen zijn herhaaldelijk edicten uitgevaardigd, te veel om aan te halen; en dit gaf bijna dagelijks aanleiding tot processen voor het Forum.' Jonckbloet, zie noot 37, p. 412-13.

62. *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 13 e.v. Het is de vraag of de echtgenotes van studenten ook onder het forum vielen. De combinatie van student-echtgenote werd al in de tijd van de *Authentica Habita* niet als gunstig beschouwd. Of zoals Ullmann zegt: '(...) the married scholars were frowned upon. *Ratio est, quia non possumus libris et uxori pariter inservire.*' Ullmann, zie noot 7, p. 133.

63. Zie over hem: *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 189 e.v.; Jonckbloet, zie noot 37, p. 249.

64. *Acta Senatus* 17 juni 1619, RAG, AA, inv. nr 30.

65. Art. XXII Academiewetten: *Ei vero qui assideant in Curia, poscentibus rebus, duo eodem loco ac tempore et eodem modo designantor, ab iisdem et ex iisdem, uti et Academiae Secretarius.*

van zodanige aard *de plano* afdoen.⁶⁶ In laatstbedoelde zaken was geen appel toegestaan.⁶⁷ Van de uitspraak van de *senatus minor* daarentegen kon men in beroep gaan bij de *senatus academicus*, de senaat waarin onder leiding van de rector de gewone hoogleraren, de *ordinarii*⁶⁸, waren vertegenwoordigd.⁶⁹ Deze senaat was overigens ook bevoegd in eerste aanleg van zaken kennis te nemen en wel waar het de zwaardere zaken betrof, *negotiis vero gravioribus*.⁷⁰ Zo bijvoorbeeld in zaken waarbij professoren betrokken waren of waarin het ging om de eer en goede naam van de gedaagde.⁷¹ Alleen de rector had de bevoegdheid zijn assessoren en de gehele academische senaat bijeen te roepen; ditzelfde gold voor het bijeenroepen van alle academische burgers die onder zijn jurisdictie vielen.⁷² Indien de *senatus academicus* in eerste aanleg vonniste, stond van de uitspraak appel open op de zogeheten *senatus amplissimus*⁷³, dit was de senaatsvergadering bijgewoond door de curatoren, die overigens niet tot de leden der academie werden gerekend en zelf derhalve niet onder de jurisdictie van het *forum academicum* vielen.⁷⁴ Deze senaat besliste in hoogste ressort.

66. Art. XIX Academiewetten: *Rector de rebus non magni momenti solus statuit, et controversias hujusmodi de plano et sine strepitu, ut ajunt, decidit. In negotiis vero gravioribus, consilio Assessorum suorum, aut, si sic ei videbitur, totius senatus Academici utitur, ac hujus, horumve autoritate firmato auctoritatem suam.* Voor het overige was de *senatus minor* de instantie waarin vooroverleg plaatsvond voordat de zaken in de academische senaat werden behandeld. Jonckbloet, zie noot 37, p. 225 en 231-32. *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 108 e.v. Zie over de rector: *Register*, p. 41 e.v.; Jonckbloet, p. 220 e.v.; over de secretaris *Register*, p. 65 e.v.; Jonckbloet, p. 226 e.v.; over de assessoren: *Register*, p. 48; Jonckbloet, p. 231.

67. De senaat heeft de appelregeling zelf opgesteld: *Acta Senatus* 18 oktober 1619: *Ac post varias disceptationes, tandem visum fuit, nullum esse appellationi locum in causis civilibus nec in criminalibus leviores momenti.* RAG, AA, inv. nrs 14 en 30.

68. *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 51 e.v.; Jonckbloet, zie noot 37, p. 266.

69. Art. XI Academiewetten: (...) *Professoribus Ordinariis, qui Senatum Academicum constituent, (...).* Art. XVII: *Senatus, (...), ex Professoribus ordinariis omnibus constato, (...).* De buitengewone hoogleraren hadden hier geen zitting in. Zie de appelregeling, zie noot 67: *Sin causae civiles vel criminales graviores fuerint, licebit appellare a sententia Rectoris et Assessorum ad plenum Professorum collegium. Quoties vero causa tanget aliquem ex professoribus, vel quando agetur aliquid de fama Rei, tum concedetur appellatio a consensu Professorum ad conventum Curatorum et Professorum, unde nullus erit ultiori appellationi locus.* Jonckbloet, zie noot 37, p. 228/29 (over de senaat), p. 244 (over het appel). *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 104 e.v. (over de senaat) en 145 e.v. (over het appel).

70. Zie noot 66, art. XIX Academiewetten.

71. Dit blijkt uit de appelregeling, zie noot 69. *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 145 e.v.; Jonckbloet, zie noot 37, p. 244.

72. Art. XX Academiewetten: *Et Rector solus jus potestatemque habeto convocandi Assessores suos et totum Senatum Academicum, denique omnes Academiae cives Jurisdictioni suae subjectos.* En art. XIX Academiewetten, noot 66.

73. Zie noot 69. *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 99 e.v. en 145.

74. *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 50 e.v.; Jonckbloet, zie noot 37, p. 228/29. Ook promoties moesten worden bijgewoond door de senaat in deze samenstelling. Het college van curatoren was een commissie die was ingesteld door de souverein om voor deze over de belangen van de academie te waken. Dit college behoorde dan ook eigenlijk niet tot het *corpus* van de academie, dat uitsluitend uit studenten en professoren bestond. Art. I Academiewetten: *Academia haec nostra ceu Corpus quoddam Civile duobus praecipuis membris vel partibus constet, Collegio scilicet Docentium et Discipulorum Coetu: (...).* Zie over de curatoren Jonckbloet, p. 218 e.v.

De stadhouder was qualitate qua niet alleen *Rector Magnificentissimus* maar ook eerste curator, *curator primarius*, in de *senatus amplissimus*.⁷⁵ Hem werden de moeilijke zaken ter beslissing voorgelegd. Zoals bijvoorbeeld de bekende ontslagkwestie rond de hoogleraar F.A. van der Marck in 1773.⁷⁶

Het zij, wellicht ten overvloede, opgemerkt dat het forum niet uit louter juristen bestond, maar dat hoogleraren van alle faculteiten zitting hadden in de vierschaar.

5. De competentie van het forum academicum

In welke zaken nu was de rechtbank competent? Bij de bespreking van de inhoud van het archief werd hierover reeds het een en ander gezegd. In de eerste plaats had de rechtbank jurisdictie in alle civiele zaken, waaronder tevens werd begrepen 'verbale en reële injurie'⁷⁷; onder injurie werd dus zowel belediging als kwetsing verstaan. De meeste privaatrechtelijke geschillen gingen over schulden van studenten⁷⁸, kamerhuurzaken⁷⁹, testamenten en nalatenschappen⁸⁰. De senaat was bevoegd het *beneficium inventarii* te verlenen zoals bleek in 1761 toen de senaat dit voorrecht toekende aan een tante van de hoogleraar in de rechten J.J. Schwartz (1752-1761), die, zoals Boeles het beschrijft 'in de kracht zijns levens en nog ongehuwd aan de Hogeschool werd ontruk't'.⁸¹ Waarschijnlijk was zijn vrijgezellenstaat de reden voor tante om het zekere voor het onzekere te nemen en het voorrecht van boedelbeschrijving aan te vragen. Voorts was de rechtbank bevoegd tot het beslagleggen op en het verzegelen van goederen in geval van schulden en nalatenschappen⁸² en tot het verkopen van in pand gegeven goederen.⁸³ Een andere rol die voor de senaat was weggelegd lag op het gebied van het personen- en familierecht. Zo had de senaat tot taak het aanwijzen van voogden over kinderen en kleinkinderen van academieburgers. Als voorbeeld noemen we de benoeming van een voogd over de

75. In 1748 werd stadhouder Willem IV benoemd tot *Rector Magnificentissimus*. Hij nam bij de academische plechtigheden protocollair de eerste plaats in en zijn naam prijkte aan het hoofd van academische publicaties. Willem V volgde hem op totdat in 1795 het 'stadhouderlijke juk' werd afgeschud en op last van de Provisionele Representanten van het Volk van Stad en Lande werd bepaald dat verdere academische publicaties moesten geschieden met weglating van de naam en titel van de erfstadhouder.

76. RAG, AA, inv. nr 137*. Zie hierover: J. Lindeboom, *Frederik Adolf van der Marck, een achttiende-eeuwsch leeraar van het natuurrecht*, Den Haag 1947; C.J.H. Jansen, *Natuurrecht of Romeins recht, een studie over leven en werk van F.A. van der Marck (1719-1800) in het licht van de opvattingen van zijn tijd*, Leiden 1987, p. 28 e.v.

77. *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 112 e.v.

78. *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 227 e.v.

79. *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 225.

80. *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 233.

81. *Acta Senatus* 11 november 1761. RAG, AA, inv. nr 18. Zie over Schwartz: Boeles, zie noot 52, p. 78.

82. *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 228 en 233.

83. *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 229.

kleindochter van de hooggeleerde in de theologie F. Gomarus (1618-1641).⁸⁴ Ook mengde de academierechtbank zich in huwelijkszaken gezien het besluit van de senaat in 1633 een voortvluchtige student die een trouwbelofte had gedaan te dagvaarden.⁸⁵ Om een geldige trouwbelofte te kunnen doen moest men overigens eerst toestemming hebben van de rector, hetgeen blijkt uit het verzoek aan de curatoren een wet te maken om trouwbeloften door een student gedaan buiten kennis en autoriteit van de rector gegeven ongeldig te verklaren.⁸⁶

Behalve jurisdictie in civiele zaken kwam het forum ook rechtsmacht toe in strafzaken. Het forum had echter niet het *ius gladii*. In geval van ernstige misdrijven, zoals moord, waarbij 'overtreders aan den lijve of aan het leven'⁸⁷ gestraft moesten worden, was de stedelijke magistraat competent.⁸⁸ In Groningen waren dat zoals gezegd Burgemeester en Raad. De studenten die waren opgepakt moesten, ook als zij werden gegrepen door de stedelijke dienders, terstond worden voorgeleid aan de rector die hen in bewaring nam en opslot in de kerker van de academie. Het onderzoek naar de aard van het delict, de *previa causae cognitio*, en het opleggen van de straf was namelijk door de academische wetten voorbehouden aan de rector en zijn assessoren of de gehele senaat, tenzij het, zoals reeds is gezegd, een halsmisdrijf betrof.⁸⁹ De senaat vaardigde hierover in 1648 een decreet uit, dat erop neerkwam dat studenten en burgers van de academie in de kerkers moesten worden opgesloten als zij anderen verwond hadden en dat er vervolgens

84. *Acta Senatus*, 3 januari 1624. RAG, AA, inv. nr 14. Zie over Gomarus: Boeles, zie noot 52, p. 13.

85. *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 234. Trouwbeloften waren in het oud-vaderlands recht afdwingbaar. Zie A.S. de Blécourt, *Kort Begrip van het oud-vaderlandsch burgerlijk recht*, Groningen-Batavia 1939, p. 102; Huber, zie noot 155, I, V, 15 e.v.

86. *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 234.

87. Jonckbloet, zie noot 37, p. 233.

88. Art. XXIV Academiewetten: (...). *Majores in criminibus gravioribus, quae poenam corporalem aut capitis merentur, Magistratui civili manento.*

89. Art. LXIV Academiewetten: (...) *Nec in publico per tenebras vagantor, non pauci, non multi: domum post dispositas vigilias nocturnas cum lucerna repetunt; vigilibus militibus se non obijciunt, non opponunt, aut eos ullo modo irritant: si secus fecerint, et contumaces se praestiterint, a ministris vigilibusque publicis, qui delinquentes solent apprehendere, non minus interdum, quam noctu apprehenduntur, et ab iis statim Rectori Magnifico sistuntur, qui eos in custodia habeat, carcerive Academico includat; apprehendentibus autem apprehensos vexare, mulctare, verberare jus nos esto; sed cognitionem de delicto et poenae irrogationem Rector Magnificus cum Assessoribus suis, aut toto senatu Academico, (si modo delictum capitale non sit.) habeto.* Er moet niet in het openbaar in het duister gezworven worden, noch door enkelen, noch door velen. Zij moeten naar huis terugkeren met de lamp na het reglementaire begin van de nachtwake. Zij moeten zich niet tegen de nachtwakers en soldaten verzetten, niet er tegen in gaan of hen op een of andere manier irriteren. Als ze zich anders gedragen en zich minachtend betonen dan worden ze vastgegrepen door de dienders en de openbare wakers, die gewoonlijk delinquenten grijpen, niet minder overdag dan 's nachts en door hen worden ze terstond voorgeleid aan de Rector Magnificus, die hen in bewaring neemt en insluit in de kerkers van de academie. Aan de dienders is niet het recht echter de arrestanten te mishandelen, te beboeten en te geselen. Maar het onderzoek naar het delict en het opleggen van de straf heeft de rector met de assessoren of de gehele senaat, als het maar niet een halsmisdrijf is.

moest worden gekeken of het een dodelijke wond was of niet. Als niet bewezen was dat het een dodelijke wond betrof dan verbleven de studenten onder de jurisdictie van de academierechtbank; in het geval van een dodelijke wond moesten zij aan de stedelijke magistraat worden overgeleverd.⁹⁰

De straffen die het *forum academicum* kon opleggen staan opgesomd in artikel 24 van de academiewetten. Zo blijkt dat delicten werden bestraft met geldstraffen, opsluiting in de kerker van het academiegebouw, verwijdering van de naam uit het *album studiosorum* en voorlopige of tijdelijke verbanning van de academie en uit Stad en Lande.⁹¹ Voorts blijkt uit het register van Arntzenius dat het ook voorkwam dat degen en pistool verbeurd werden verklaard, dat de toegang tot de burse werd ontzegd en dat studenten stads- en kamerarrest werd opgelegd.

Samenvattend kan met Huber worden gezegd dat de academierechtbank het *imperium mixtum* had: 'Derhalve hebben de academies jurisdictie en ten gevolge daarvan het *imperium*, hetwelk *mixtum* wordt genoemd en die bestaat uit de mogelijkheid van tenuitvoerlegging van vonnissen en het opleggen van matige straffen, zonder welke geen enkele jurisdictie kan worden uitgeoefend en zonder welke de jeugd, in het bijzonder op deze *aetas morum*, niet bij haar plicht kan worden gehouden.'⁹² Het *imperium mixtum* was de jurisdictie in civiele zaken en criminele zaken waarin geen lijfstraffen werden opgelegd, bij kleine vergrijpen derhalve of zoals Bort zegt *injuriae non atroces*.⁹³

90. *Acta Senatus* 6 september 1648: 'decretum est a Senatu, studiosos et cives Academiae compingendos esse in carcerem, si vulneraverint aut laeserint alios, videndumque an lethale vulnus sit nec ne. Quod si lethale vulnus non esse compertum fuerit, reos studiosos manere sub jurisdictione Academiae; si lethale fuerit, civico magistratui tradendos esse.' RAG, AA, inv. nr 30.

91. Art. XXIV Academiewetten: *In delictis, si poenis sit opus, eae sunt: multa pecuniaria, carcer, nominis ex albo Academiae dispunctio, relegatio aut momentanea, aut perpetua.* (...) En *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 136 e.v. De academiakerker was er nog in 1807. Dit blijkt uit 'De statistiek van d'hoogeschool van Groningen: rapport betreffende de staat van de hoogeschool' van 1807. RAG, AA, inv. nr 154.

92. *Habent igitur Academiae jurisdictionem, consequuntur et Imperium, quod mixtum vocatur, et in executione ac modica coercionem consistit, sine qua nulla jurisdictio exerceri, nec juvenus, hac praesertim morum aetate, in officio contineri potest.* Huber, zie noot 42, Lib. II, Sect. III, Cap. III, nr 34.

93. P. Bort, 'Tractaet van Hooge- ende Ambachtsheerlykheden', in: *Alle de wercken van Mr. Pieter Bort*, Leiden 1731, tweede deel. Zie ook Huber, zie noot 42, Lib. III, Sect. I, Cap. VI, nr 21. Tegenover het *imperium mixtum* staat het *merum imperium*, de jurisdictie in criminele zaken waarin lijfstraffen kunnen worden opgelegd: *Contentiosa Jurisdictio recte dividitur (...), in Criminalem et Civilem. Criminalis est eadem, quae a Romani Juris Auctoribus Merum Imperium vocatur, et definitur, Gladii potestas ad animadvertendus in facinorosos (...). Ratio, cur hoc Imperium appelletur Merum, est quidem peculiaris Juri Romano, propter oppositionem ejus, quod Mixtum vocatur.* Het *merum imperium* is te vergelijken met wat men later onder hoge jurisdictie verstaat. Met dit verschil dat bij de Romeinen het *merum imperium* blijft voorbehouden aan de soeverein, terwijl in later tijd de hoge jurisdictie aan magistraten kon worden gedelegeerd. Zie hierover de hierboven aangehaalde Bort. De academierechtbank zou derhalve bekleed kunnen zijn met dit *imperium* getuige de woorden van Huber: *Merum imperium, sive jurisdictio criminalis, haud aliter ad Academiās pertinet, quam si diserte a Summa potestate concessa sit, (...).* Het *merum imperium*, ofwel de criminele jurisdictie behoort niet tot de academie dan

6 *De concurrentie met de stedelijke rechter*

Wat maakte het *forum academicum* zo bijzonder en daarbij aantrekkelijk voor studenten? Dit wordt duidelijk na lezing van het al even genoemde artikel 23 van de academische wetten, waarin we de redelijkheid en de billijkheid vinden:

Van deze zaken van studenten en alle academische burgers vallend onder het *forum academicum* wordt kennis genomen en zij worden behandeld onder voorzitterschap van de rector magnificus opdat meer rekening wordt gehouden met de redelijkheid en billijkheid dan de starheid van het strenge recht.⁹⁴

Of zoals Jonckbloet het uitdrukt: dat het privilege 'in burgerlijke zaken de studenten eene vaderlijke bescherming beloofde, en voor loszinnigheid of jeugdige dartelheid meer vaderlijke terechtwijzing dan strenge bestraffing deed voorzien.'⁹⁵ Een tweede voordeel was dat de reputatie van veroordeelde studenten niet werd geschonden. Tegenwoordig zouden wij zeggen dat ze geen strafblad kregen. Dit blijkt uit een geschrift van de senaat uit 1799 waarin gezegd wordt dat de 'vierschaar meermalen Jongelieden van aanzien en verdiensten, door begane coups de Jeunesse, en folien van meerder of minder aanbelang aan geene corporele straf onderhevig, heeft bewaard en gedekt voor fletissuren, welke, indien zij voor den plaats gehad hebbende civilen Rechter hadden moeten worden te recht gesteld, hunne eersucht zouden hebben uitgedoofd, en zij, daardoor, misschien tot zekeren trap van laagheid zouden zijn vervallen, welke hen nooit tot nuttige leden der Maatschappij zou hebben doen geraken, als dezelve door de *privata et paterna castigatio*, aan de Akademische Wet verbonden, geworden zijn.'⁹⁶

Het is derhalve niet onbegrijpelijk dat wanneer een student voor de gewone burgerlijke rechter werd gedagvaard hij zich op het *privilegium fori* beriep en de *exceptio fori declinatoria* opwierp. Met dit verweer ontkende hij de rechtsmacht van de stedelijke rechter en verzocht hij verwezen te worden naar de academische rechtbank. Zoals we straks in de 'zaak Broersema' zullen zien kon de exceptie aanleiding geven tot een

alleen wanneer zij uitdrukkelijk door de hoogste macht is toegestaan. Huber, zie noot 42, Lib. II, Sect. III, Cap. III, nr 39. Dat dit niet het geval is zegt de annotator op dit fragment: *Equidem relegatio ad merum spectat imperium; sed non est ejus generis relegatio Academica, indeque ad inferiorem sive bassam Jurisdictionem rectius refertur; (...) ad imperium mixtum seu inferiorem Jurisdictionem (...)*. Huber, zie noot 42, *cum commentariis* Nic. Chr. de Lyncker, Frankfurt 1752, Lib II, Cap. VIII, IX.

94. Art. XXIII Academiewetten: *Illic causae Studiosorum, et omnium Academiae Civium, foro Academico competentes, Rectore praeside, cognoscuntur, et sic judicantur, ut aequi et boni ratio magis, quam stricti rigoris habeatur*. Vgl. *Tegenwoordige Staat van Holland*, deel I, p. 566: 'Doorgaans wordt over de Studenten met veel zagtheid gevonnist, om hen van de Hoogeschool niet afkeerig te maken.'

95. Jonckbloet, zie noot 37, p. 51-52.

96. *Acta Senatus* 1799. Brief van 21 december 1799, RAG, AA, inv. nr 24. Ook Jonckbloet, zie noot 37, p. 241 en *Universitair Leven in Groningen*, zie noot 37, p. 45.

competentiegeschil met Burgemeester en Raad.

Niet alleen kon het opwerpen van deze exceptie door een student tot een geschil leiden, ook de academische rechtbank zelf lokte regelmatig een competentiegeschil uit. Dat het onderzoek naar het delict in handen was van de academierechtbank⁹⁷ had namelijk al gauw tot gevolg dat dikwijls zaken die eigenlijk tot de competentie van Burgemeester en Raad behoorden binnen de muren van de academie werden gehouden en dat delinquenten niet aan de stedelijke magistraat werden overgedragen. De rector, aan wie de arrestanten moesten worden uitgeleverd en die als eerste onderzoek naar de aard van het delict mocht doen, kon derhalve bepalen dat het een delict betrof waarop geen lijfstraf stond. En ook al kwam hij tot de conclusie dat het een delict was waar lijfstraf op stond dan kon hij proberen de uitlevering aan Burgemeester en Raad te voorkomen door op grond van artikel 23, kortom het artikel dat de redelijkheid en billijkheid als maatstaf nam, lijfstraf niet toepasselijk te verklaren.

Met een beroep op de artikelen 23 en 64 nu heeft de academierechtbank menig student uit handen van de Burgemeester en Raad weten te houden. Dikwijls, niet altijd, zoals mag blijken uit de beruchte zaak Sissingh, een zaak die de gemoederen in de academische senaat meer dan een jaar heeft beziggehouden.⁹⁸ Wat dan was het geval?

7 De 'zaak Sissingh'

Wij schrijven 2 januari 1769. Dirk Reekom, de knecht van professor Van der Marck, wordt 's avonds in de Boteringestraat te Groningen aangevallen door Jan Sissingh, de zoon van de bursemeester.⁹⁹ Ternaauwernood ontsnapt de knecht aan de messteken van zijn belager en hij vlucht naar de Ebbingestraat. Wanneer hij even later terugkeert naar de plek des onheils ziet hij dat er tot in de Zwanestraat een tumult is ontstaan. Sissingh, die meerdere malen mensen op dezelfde wijze had bejegend, werd vastgehouden door zijn vader, maar wist te ontsnappen. Burgemeester en Raad besloten Sissingh te arresteren en de fiscaal vroeg de rector magnificus, de jurist D.G. van der Keessel (1762-1770)¹⁰⁰ om assistentie. De laatste riep de senaat bijeen en hoewel men twijfelde of Sissingh wel onder de jurisdictie van het *forum academicum* viel werd besloten het verzoek van de fiscaal in te willigen. Men was bang dat wanneer er geen actie werd ondernomen de jongen voorgoed verdwenen zou zijn. Diezelfde avond ging de stadswacht vergezeld door de pedel op zoek naar Sissingh, echter tevergeefs.

97. Art. LXIV Academiewetten. Het artikel is geciteerd in noot 89.

98. RAG, AA, inv. nr 19 en 109. Zie ook Jonckbloet, zie noot 37, p. 84.

99. Zie over de bursemeester noot 61.

100. Boeles, zie noot 52, p. 84.

De volgende dag kwam de senaat tot de conclusie dat Sissingh onder de jurisdictie van het *forum academicum* viel. De senaat besloot hem te dagvaarden en de pedel bracht de dagvaarding naar het huis van Sissingh. Maar zoals te verwachten was verscheen Sissingh niet op het in de dagvaarding genoemde tijdstip. Vervolgens werd besloten een zogeheten edictale citatie uit te brengen, die in geval van voortvluchtige verdachten aan de stadspoort werd gehangen.¹⁰¹ Niet echter voordat de senaat aan Burgemeester en Raad had gevraagd om informatie omtrent de verdachte. Eerst na drie maanden, begin mei 1769, kwam het antwoord van Burgemeester en Raad binnen bij de senaat en daarmee nam tevens het competentiegeschil zijn aanvang. Want Burgemeester en Raad weigerden informatie te verstrekken omdat zij van mening waren dat Sissingh niet onder de jurisdictie van de academische rechtbank viel. Zij voegden er aan toe dat zelfs academieburgers die een dergelijk ernstig delict hadden begaan door Burgemeester en Raad moesten worden berecht. De senaat zocht het vervolgens hogerop en deed in een rekest aan de stadhouder zijn beklag. De stadhouder werd verzocht Burgemeester en Raad te bevelen Sissingh, die inmiddels was opgepakt en naar de gevangenis in de A-poort was overgebracht, aan de rector uit te leveren. In het rekest bracht de senaat onder leiding van Van der Keessel de volgende argumenten onder de aandacht.

Vooropgesteld werd dat de zoon van de bursemeester net als alle andere kinderen van de *cives academici* zelf ook academieburger was. In de tweede plaats deed de senaat een beroep op artikel 64 van de academiewet. Op grond van dit artikel moesten de academieburgers die waren opgepakt door de dienders van Burgemeester en Raad terstond worden voorgeleid aan de rector magnificus, die na de *praevia causae cognitio* de aard van het delict bepaalde. En alleen in het geval dat de rector tot de slotsom kwam dat het delict een corporele straf vereiste droeg hij de delinquent over aan Burgemeester en Raad. Waarbij kwam, zo zei de senaat, dat de bepaling van de straf altijd afhing van de omstandigheden die het delict ‘vergezeld’ hadden en van de kracht van de bewijzen die op tafel kwamen. Uit de naam van het delict kon men zelden opmaken wat de straf behoorde te zijn. Zo kon doodslag volgens de senaat gepaard gaan met zulke omstandigheden dat geen lichamelijke straf moest worden opgelegd. In dit argument ligt een beroep op artikel 23 van de academiewet verscholen. De senaat had immers op grond van dit artikel de bevoegdheid gekregen de ‘vigueur der wetten naar omstandigheden te mitigeren’ en een lichtere straf op te leggen. En deze bevoegdheid nu, zo hield de senaat de stadhouder voor, werd door Burgemeester en Raad aan de senaat ontnomen als Burgemeester en Raad de aard van het delict zouden mogen onderzoeken en volgens hun statutaire wetten -

101. Laman, *Aanleiding tot de eerste beginselen der Groninger Regts-Kennis*, derde druk, Groningen 1778, Boek IV, IXe Hoofddeel, vraag 5.

de wetten van de stad Groningen - de strafmaat zouden mogen bepalen. En indien zij hun wetten tot richtsnoer van hun oordeel namen dan bracht dat volgens de senaat tevens het volgende gevaar met zich mee. Omdat Burgemeester en Raad hun wetten dagelijks konden veranderen zouden zij op delicten waarop geen lijfstraf stond wel lijfstraf kunnen stellen. Op die wijze zou, zo concludeerde de senaat, de jurisdictie van de academierecht-bank afhankelijk worden van de stadsregering en derhalve geheel krachteloos. Voorts vond de senaat het onwenselijk dat studenten, die als vreemdelingen werden aangemerkt, niet in de stadsgevangenis der burgers maar in die 'der vreemden en van 't slegste zoort van volk' werden gezet. Zij zouden daardoor op het slechte pad kunnen worden gebracht. Tot slot werden voorbeelden aangehaald waarin studenten die een poging hadden gedaan lichamelijk letsel toe te brengen of zelfs doodslag hadden begaan aan de rector waren voorgeleid.

Ik citeer slechts het voorval dat zich in maart 1652 afspeelde bij de zogeheten *collegia nationalia*, die in zeker opzicht vergeleken kunnen worden met de bittergenootschappen die later bij de corpora ontstonden.¹⁰² In deze *collegia* verenigden zich studenten die van buiten de stad afkomstig waren. Zo waren er Gelderse, Hollandse, Oostfriese en Westfaalse *collegia*. Nu waren deze *collegia* niet bijzonder geliefd bij de hooggeleerden¹⁰³, maar des te meer geliefd bij de studenten, omdat er flink werd gefeest. Dikwijls liepen deze feesten uit de hand. Zo ook in genoemd jaar, toen studenten van de *Collegia nationalia* de wacht in de corps de garde aanvielen en een schildwacht verwonden; vervolgens stormden ze naar het huis van de rector, de theoloog Maresius (1642-1673)¹⁰⁴, waar ze de ramen insloegen en met pistolen het huis onder vuur namen. De stadhouder moest ingrijpen en liet de stadspoorten sluiten. De studenten werden door de stadswacht gevangen genomen. Omdat het gerucht ging dat de wond die de schildwacht had opgelopen dodelijk was, gaven Burgemeester en Raad aan de rector te kennen dat de zaak waarschijnlijk kapitaal was en dus onder hun jurisdictie behoorde. De rector riep vervolgens de senaat bijeen en men verzocht Burgemeester en Raad de studenten

102. Over de *collegia nationalia* Jonckbloet, zie noot 37, p. 363.

103. Ondanks het feit dat de *collegia* reeds bij de oprichting van de academie door art. LXVI Academiewetten waren verboden, staken ze steeds weer de kop op. Op talloze manieren heeft men de *collegia* van hogerhand willen uitbannen. Zo blijkt uit een maatregel van de senaat uit 1655 dat de studenten, wanneer zij zich opnieuw als student inschreven oftewel recenseerden, een formulier moesten ondertekenen waarin ze beloofden nooit lid te worden van de *collegia nationalia*. Ook de Staten hebben geprobeerd de *collegia* een halt toe te roepen door middel van een verbod in 1653. Maar ondanks deze maatregelen hielden de verboden genootschappen stand tot het einde van de 17e eeuw. Aan het einde van de 18e eeuw doken ze in gewijzigde vorm en onder een andere naam weer op de voorgrond. Het waren de ontgroen-senaten, die een minder ernstig karakter droegen dan de oude gevreesde *collegia*. Deze senaten maakten in 1814 plaats voor de senaat van Vindicat atque Polit. *Acta Senatus* 29 augustus 1655, RAG, AA, inv. nr 30; Jonckbloet, zie noot 37, p. 379; *Universitair Leven in Groningen*, zie noot 37, p. 54.

104. Boeles, zie noot 52, p. 27.

over te brengen naar de 'Provinciale Geweldiger' omdat in de academiekerker geen plaats was. Burgemeester en Raad stemden toe in het verzoek, echter op voorwaarde dat de studenten aan Burgemeester en Raad zouden worden uitgeleverd als na onderzoek door de rector bleek dat het om doodslag ging waar lijfstraf op moest volgen. De studenten werden door de pedel met behulp van soldaten overgebracht en toen de wond niet dodelijk bleek werd de zaak met goedkeuring van de stadhouder en met instemming van Burgemeester en Raad behandeld door de academierechtbank en door middel van een sententie beslecht, waarbij de studenten een boete werd opgelegd.

Welnu onder meer uit dit voorval moest volgens de senaat blijken dat de *cognitio* hoe dan ook aan de rector toekwam, ook in het geval van Sissingh, en dat Burgemeester en Raad zich vooreerst moesten terugtrekken.

De stadhouder antwoordde op dit rekest dat, alvorens hij uitspraak kon doen, de senaat binnen drie weken moest aantonen dat de *persoon* van Jan Sissingh onder het *forum academicum* ressorteerde.

De senaat was hierover zeer verontwaardigd omdat hij van mening was dat het onderwerp van het dispuut niet betrof de *persoon* Sissingh maar het *delict* dat hij had begaan. Desalniettemin probeerde de senaat in een 31 bladzijden tellende memorie aan te tonen dat de *persoon* Sissingh onder de rechtsmacht van de academierechtbank viel.

Het voert te ver om alle argumenten hier weer te geven. Daarom volgt slechts een kleine selectie. In de eerste plaats deed de senaat een beroep op artikel 1 van de academiewetten: 'Onze academie zal bestaan, net als een civiel persoon uit de twee voornaamste leden of delen, te weten een college van docenten en een verzameling van studenten.'¹⁰⁵ Uit de woorden *voornaamste* leden bleek volgens de senaat dat er nog andere leden waren die niet tot die voornaamste leden behoorden, die noch docent, noch student waren. Dat deze mensen, zoals de academiedrukker, de pedel, de bode, de auctionarius en de bursameester aan dezelfde jurisdictie waren onderworpen als de principale leden werd volgens de senaat duidelijk na lezing van het reeds geciteerde artikel 9 van de academiewetten, waarin gezegd werd dat *nulla membra* ofwel geen enkel lid van de academie onder de stedelijke jurisdictie viel. Het privilege raakte derhalve niet alleen de professoren en studenten maar ook zonder uitzondering de andere leden van de academie. Zou dit niet de conclusie zijn dan zouden bijvoorbeeld ook lectoren, aldus de senaat, niet tot de *membra* behoren. Dat de bursameester onder de jurisdictie viel leed derhalve geen twijfel. Ditzelfde nu gold, zo vervolgde de senaat zijn betoog, ook voor de vrouw en kinderen van de bursameester. De senaat wees hierbij op de 'usancien en regten van alle

105. *Academia haec nostra ceu Corpus quoddam Civile duobus praecipuis membris vel partibus constet, Collegio scilicet Docentium et Discentium Coetu: lis utrisque hae Leges feruntur.*

welgestelde Burgerstaaten en in 't bijzonder op de gewoontens van deze stad en provincie' volgens welke de vrouw het forum van de man volgde en de kinderen zolang zij zelf geen 'separate oeconomie' waren begonnen onder het forum van hun vader ressorteerden.

Vervolgens werd een aantal voorbeelden uit het verleden aangedragen waarin de senaat oordeelde over kinderen van academieburgers. Zoals in 1625 toen de theoloog professor Gomarus zijn zoon dagvaardde omdat deze hem beledigd had. En in 1655 veroordeelde de senaat de zoon van de bursemeester tot zes dagen kerker en een boete omdat hij een student had verwond en de senaatsleden tijdens de zitting had beledigd. Twee jaar later werd de vrouw van de bursemeester veroordeeld vanwege het beledigen van de rector.

Tot slot beriep de senaat zich op de getuigenissen van de rector en de senaat van de hogeschool in Franeker waarin werd verklaard dat de vrouw en kinderen van de bursemeester aan de rechtsmacht van het *forum academicum* waren onderworpen.

Tot zover de argumenten van de senaat. Het was aan de stadhouder om te oordelen. Op 1 mei 1770 deed hij uitspraak en zei, kennelijk voorbijgaand aan het feit dat Jan Sissingh academieburger in ruimere zin was, dat hij 'als zijnde geen student nog geimmatriculeert Lidmaat van de Academie' niet onder de criminele jurisdictie van de academierechtbank viel. Volgens de stadhouder behoorde de 'judicatuure over den *Persoon* en het *Fait* van denselve Jan Sissing' toe aan de vierschaar der Stad Groningen'.

Een competentiegeschil zoals zojuist is besproken, deed zich natuurlijk met name voor in de gevallen waarin gewonden of doden waren te betreuren. Bij de minder ernstige delicten werd niet getwijfeld aan de competentie van de academische vierschaar en kwam het voor dat Burgemeester en Raad, nadat ze hadden geconcludeerd geen jurisdictie te hebben, er bij de senaat op aandrongen de delinquent te bestraffen. Zoals toen de rabbijn Izaak Jozefs Cohen in 1777 tijdens een boekenveiling in de academiekerk door de student Arent Holtman aan de baard was getrokken en met stenen en modder was bekogeld. Nadat Cohen er wat van had gezegd, hadden Holtman en zijn kornuiten hem uitgelachen. Na de verkoping was het bijna op een vechtpartij uitgelopen want, toen Holtman de mof van Cohen had afgepakt was de zoon van de rabbijn te hulp geschoten en had Holtman een klap met een stok gegeven, waarop Holtman zijn degen had willen pakken; de andere studenten hadden hem dit echter belet. Burgemeester en Raad drongen er zoals gezegd bij de senaat op aan om Holtman te vervolgen. Holtman werd gedagvaard en de senaat veroordeelde hem tot een boete en tevens moest hij in de volle senaat aan de rabbijn zijn excuses aanbieden.¹⁰⁶

106. RAG, AA, inv. nr 20. Zie ook E. Schut, *De Joodse gemeenschap in de stad Groningen 1689-1796*, diss. Groningen 1995, hoofdstuk 7.

8 *Rechtsbronnen en wijze van procederen; de 'zaak Reijnders v. Munniks'*

Tot nu toe hebben wij nog niet de aandacht gericht op de rechtsbronnen op grond waarvan de academische vierschaar oordeelde en de wijze van procederen voor de academierechtbank. Ook in het procesrecht lagen voordelen van een afzonderlijk forum opgesloten. Behalve dat het procederen voor de rechtbank zo goed als kosteloos was, duurden de procedures over het algemeen niet zo lang als bij de stedelijke rechter. Wel werden nagenoeg overigens dezelfde procedurele regels nageleefd als in een regulier proces. Het was in die tijd gebruikelijk dat de rechter, in ons geval de rector of de senaat, op verzoek van de eiser een dagvaarding, mandaat genoemd, liet betekenen of insinueren. Vandaar dat de gedaagde ook wel 'geinsinueerde' en de reden waarom werd gedagvaard 'insinuatie' werd genoemd. Wordt men tegenwoordig gedagvaard door de eiser, in die tijd placht men dus te worden gedagvaard door de rechter. De gedaagde moest zich vervolgens op het in de dagvaarding genoemde tijdstip, al dan niet bijgestaan door een advocaat, voor de academierechtbank verantwoorden. En meestal werd kort daarna uitspraak gedaan. Dit was de normale gang van zaken.

Desalniettemin was R. Munniks, hoogleraar in de geneeskunde (1769-1806)¹⁰⁷, in 1787 zeer verwonderd toen hij op verzoek van de advocaat van de tegenpartij een mandaat kreeg van de rector, de theoloog G. Kuypers (1765-1798)¹⁰⁸, om *sive per se sive per advocatum* binnen veertien dagen van antwoord te dienen. Het ging om de volgende kwestie.¹⁰⁹ Munniks had een aantal *collegia privatissima* gegeven aan de inmiddels gepromoveerde Reijnders, maar laatstgenoemde was in gebreke gebleven deze lessen te betalen. Uit vrees dat Reijnders zijn koffers zou pakken en de stad zou verlaten, met als gevolg dat hij niet meer onder de jurisdictie van de academierechtbank viel, liet Munniks door de rector beslag leggen op Reijnders' bul. De reden van dit arrest, zo zou Munniks later ook verklaren, was om de jurisdictie van de academische vierschaar veilig te stellen. Een proces voor de academische rechtbank zou meer minder tijd gaan vergen, althans dat dacht Munniks. Niets bleek minder waar te zijn. Wel moet gezegd worden dat de vertraging grotendeels te wijten is geweest aan Munniks zelf, die halsstarrig bleef weigeren antwoord te geven. En in plaats van over de zaak ten principale - het arrest op de bul - ging het uiteindelijk alleen nog maar over de wijze van procederen voor het *forum academicum*. De zaak is hierom vermeldenswaard omdat de senaat zoals we straks

107. Hij was ook botanicus en het bestuur over de *hortus* werd hem toevertrouwd. Munniks woonde op de havezathe 'Oldengaerde' te Dwingeloo. Over hem: Boeles, zie noot 52, p. 94; J. Munniks, *Levensschets van W. Munniks*, Groningen 1812.

108. Boeles, zie noot 52, p. 89.

109. RAG, AA, inv. nr 21.

zullen zien in een rekest aan het college van curatoren zijn uiterste best deed aan te tonen dat het *forum academicum* niet alleen tot taak had overmoedige studenten in het gareel te houden en naar redelijkheid en billijkheid te oordelen, maar dat het een volwaardige rechtbank was die vergeleken kon worden met de 'normale' burgerlijke rechtbanken, waar met juridische spitsvondigheden en volgens het geldende materiële¹¹⁰ en procesrecht werd geprocedeerd.

Zoals gezegd had de rector arrest gelegd op de bul van Reijnders. Vervolgens vroegen Reijnders' advocaten de rector om Munniks te citeren en hem op die wijze te dwingen zijn precieze reden te geven waarom hij beslag had gelegd. Kon hij dat niet, dan zou het beslag onmiddellijk moeten worden opgeheven. De rector antwoordde dat hij een mandaat hiertoe zou geven onder de voorwaarde dat partijen eerst probeerden het geschil door middel van een *tentamen concordiae*, een schikkingscomparitie, bij te leggen. Beide partijen werden hiertoe op 26 november 1787 ten huize van de rector ontboden en afzonderlijk gehoord. Munniks stemde in met het voorstel van de rector inhoudende dat de rector het 'pecuniële' naar eigen willekeur zou afdoen echter met dien verstande dat Reijnders moest erkennen privé-colleges bij Munniks te hebben gevolgd en dat hij daarvoor niets had betaald en dat hij erkende onfatsoenlijk tegen Munniks te hebben gehandeld. Reijnders was echter geenszins van plan hieraan gevolg te geven en het *tentamen* had dan ook niet het gewenste resultaat. De zojuist genoemde voorwaarde was derhalve in vervulling gegaan doch in plaats van een dagvaarding uit te brengen besloot de rector om Munniks te vragen zijn mening op schrift te stellen en in een senaatszitting voor te lezen. Dit nu gebeurde en vervolgens vroeg de senaat Reijnders binnen acht dagen hierop te antwoorden.

Reijnders, die bij de senaatszitting aanwezig was, stemde hiermee in en zijn advocaten stelden een memorie op. De advocaten zeiden er veel moeite mee te hebben dat de rector bij het *tentamen concordiae* was afgegaan op 'Professor's trouw' waaraan hij zich bij zijn ambtsaanvaarding had verbonden. Zij wezen erop dat het verhaal van Munniks weinig waarde had zeker nu het ging om een zaak waarin hij zelf partij was. 'Nimmer zelfs', zo betogen ze, heeft 't getuigenis van een persoon hoe hoog ook in waardigheid gesteld in eens anders zaak eene beslissende kracht gehad'. En ze wezen op Valerius Maximus die in zijn *Facta et dicta memorabilia* verhaalde hoe Q. Scaevola, die als 'prins'¹¹¹ door de Romeinen werd geprezen, vertelde dat men hem pas zou geloven

110. Over het materiële recht in Groningen, wat zoals elders uit de gebruikelijke mengeling van lokaal en subsidiair gemeen recht bestond, vgl. Laman, zie noot 101.

111. Deze titel dichtten de advocaten hem toe.

indien ook anderen dezelfde verklaring aflegden.¹¹² En tevens haalden zij Bodin aan die zei dat het Parlement van Parijs zich niet gerechtigd achtte om op de verklaring van koning Hendrik IV alleen iemand te veroordelen.¹¹³ Kortom de advocaten beriepen zich op het bekende adagium: *unus testis nullus testis*.

Munniks had volgens de advocaten een mooi verhaal verteld waarin hij lang uitweidde over de anatomielessen die hij zou hebben gegeven, maar hij had niet de reden gegeven van het beslag op de bul. En daarom was hij juist in de senaatzitting opgeroepen. De advocaten gaven toe dat een kwestie als de onderhavige niet veel voorkwam bij de academische rechtbank, die veelal '*castigatio paterna* over de studerende jeugd' uitoefende maar dat het niet zo kon zijn dat het *forum privilegiatum* aldus functioneerde dat de gewone rechtspleging zoals die plaats had bij andere rechtbanken op essentiële punten uit het oog zou worden verloren zodat het op een *judicium tumultuarium* zou uitlopen. Want degenen, zo stelden de advocaten, die handelen in strijd met de procesorde en die alles omdraaien bewerkstelligen niets, maar alles wat zij doen is nietig.¹¹⁴ Zij verwezen hierbij naar een aantal teksten uit het Liber Extra ofwel de Decretalen van paus Gregorius IX, die duidelijk moesten maken dat in overeenstemming met de procesorde moest worden geprocedeerd.¹¹⁵ De hooggeleerden uit de juridische faculteit zouden de andere professoren in de academierechtbank 'als minder ervaren in 't behandelen van regtszaken'

112. *Quod animi temperamentum etiam in Q. Scaevola excellentissimo viro adnotatum est: testis namque in reum productus, cum id respondisset, quod salutem periclitantis magnopere laesurum videbatur, discedens adiecit ita sibi credi oportere, si et alii idem adseverassent, quoniam unius testimonio aliquem cadere pessimi esset exempli.* Valerius Maximus, *Facta et dicta Memorabilia*, rec. C. Kempf, Leipzig 1888, lib. IV, cap. I, par. 11.

113. Bodin heeft het in de tekst echter over Hendrik II. Bodin verhaalt dat Azo antwoord geeft op een vraag van de gouverneur van Bologna. Azo zegt dat als de vorst de enige is die een moord heeft zien plegen hij wel als getuige kan worden gehoord maar niet als rechter kan optreden. En hetzelfde werd door de rechters geantwoord aan Hendrik II. *At si gesta non nisi principi aut magistratui cognita est, testem quidem agere utrique licet, iudicem non licet: ut Azo consultus a Praeside Bononiae, qui sine teste caedem admitti viderat, respondisse dicitur. Idem responsum est Henrico II regi Francorum a iudicibus (...).* J. Bodin, *De Republica*, Parijs 1586, p. 757c.

114. *Qui enim juris ordinem pervertant et ὁσπερον πρῶτερον committunt nihil agunt C. 22 X de accus. sed omnia in irritum revocantur C. 19 X de judic. c. pen. X de purgat. canon..*

115. X. 2.1.19: *Si iudices de principali et exceptionibus praeiudicialibus simul cognoscunt, vel super principali lite non contestata testes recipiunt, licite ab eis appellatur.* Wanneer rechters tegelijkertijd oordelen over de hoofdzaak en de praeiudiciële excepties, of getuigen ontvangen voor de *litis contestatio*, wordt terecht van hen in beroep gegaan. De volgende tekst zegt dat hij van wie vaststaat dat hij het misdrijf heeft gepleegd, niet mag klagen over het niet naleven van de procesorde. X. 5.1.22 *Si is, de cuius crimine in iudicio constat, petit restitutionem propter iudicarium ordinem non servatum, non est audiendus, (...).* Als hij van wie de misdaad rechtens vaststaat, vraagt om herstel vanwege het niet naleven van de rechtsorde dan moet hij niet worden gehoord, (...). Ten slotte wezen zij op X. 5.34.15 *Super notorio crimine non est iudicenda purgatio, et, pendente causa super criminibus coram Papae delegato, purgatio ab ordinario super eis recepta non tenet.* Over een notoir misdrijf is een biecht niet op zijn plaats, en terwijl de zaak over het misdrijf hangende is bij de pauselijke rechter, bindt een daarover door een gewone priester ontvangen biecht niet. Dit betekent het volgende. Een biecht treedt niet in de plaats van een vonnis als het een misdrijf betreft; ook niet als de zaak onder de pauselijke rechter is.

moeten voorlichten over deze wijze van procederen.

Ten slotte beriepen de advocaten zich op de in 1698 door de juridische hoogleraar A.A. Pagenstecher (1694-1716) gehouden rede *Quarta Monarchia*. In deze rede wees hij op een zaak waarin advocaten op de insinuatie concludeerden en de geïnsinueerde zijn antwoord op de insinuatie 'quadreerende' inbracht, hetzij in persoon, hetzij door middel van een advocaat.¹¹⁶

Op grond van de bovengenoemde argumenten verzochten de advocaten de rector het voorstel van 26 november te zijnen huize gedaan in te trekken en Munniks alsnog te dagvaarden om hem op die manier te dwingen de reden van het arrest mede te delen.

En toen gebeurde datgene wat bij Munniks woede en verwondering opwekte en dat het verloop van het verdere dispuut bepaalde. Terwijl Munniks, zo schreef hij in zijn rekest aan het college van curatoren, erop vertrouwde dat de senaat niet die manier van procederen zoals bij de 'normale' rechtbanken gebruikelijk, wilde introduceren, maar in overeenstemming met de academische wetten, met voorbijgaan aan *apices juris*, de toppen van het recht, na een kort onderzoek, de zaak ten principale zou afdoen, kreeg hij tot zijn verbazing het hierboven genoemde mandaat opgelegd, waarin hem werd bevolen binnen veertien dagen zelf of via een advocaat te antwoorden op de insinuatie en de reden van het arrest te geven.

Om een aantal redenen nu weigerde Munniks zijn tegenpartij van antwoord te dienen. In de eerste plaats, en dit is zojuist al even gemeld, ging de academische rechtspraak volgens Munniks normaliter voorbij aan de *apices juris*. Met andere woorden de academierechtbank was geen ingewikkeld en dogmatisch strijdtoneel waar strikt volgens de regels van het geldende recht geredeneerd moest worden.

In de tweede plaats achtte hij het mandaat in strijd met de afspraak die hij met de rector bij het *tentamen concordiae* had gemaakt, waarbij hij de rector machtigde de zaak naar eigen inzicht te regelen. Met het uitvaardigen van het mandaat deed de senaat nu alsof er niets is afgesproken, aldus Munniks.

Ten derde hadden de academische wetten niet de bedoeling het krijgsgewoel van het proces (*strepitus iudicii*) in te voeren. Van een zodanige rechtspleging waren volgens Munniks ook geen voorbeelden in de *Acta Senatus* te vinden. Tevens beriep hij zich op artikel 23 van de academische wetten waarin werd bepaald dat de academische rechtspraak meer rekening hield met de redelijkheid en billijkheid dan met het strenge recht. Hiermee bedoelde hij te zeggen dat ook uit dit artikel bleek dat aan de normale regels van het procesrecht bij het *forum academicum* minder streng de hand werd gehouden.

116. *Quarta Monarchia*, p. 41. De rede is niet meer in de Groninger bibliotheek aanwezig. Over hem: Boeles, zie noot 52, p. 53.

In de vierde en laatste plaats zei Munniks zeer verwonderd te zijn dat de rector op instigatie van de advocaten van Reijnders het mandaat had gegeven. En wel omdat deze niet uitdrukkelijk waren toegelaten in dit proces. Daarbij kwam dat volgens hem advocaten tot dan toe alleen waren toegelaten indien de procespartij ziek was of om andere redenen niet aanwezig kon zijn. Hij noemde als voorbeeld de advocaat van een promovendus van Van der Marck die in een geschil met de rector geraakte over een stelling bij zijn dissertatie.¹¹⁷

Op grond van de voorgaande argumenten nu vroeg Munniks het college van curatoren het mandaat in te trekken en de zaak ten principale - het arrest op de bul - af te doen.

Niet alleen Munniks richtte zich tot de curatoren. Ook de senaat schreef onder leiding van de rector magnificus een rekest en reageerde daarmee tevens op de hierboven weergegeven bezwaren van Munniks.

Over de aanwezigheid van advocaten zei de senaat dat deze op volmacht van Reijnders waren toegelaten. Alle advocaten die bij Burgemeester en Raad en het Hof procedeerden mochten *ipso iure* aanwezig zijn en hadden daartoe derhalve geen uitdrukkelijke toestemming van de senaat nodig. De senaat zei dan ook nimmer zonder voldoende reden advocaten de toegang te hebben geweigerd. Als bewijs voegde de senaat een lijst van advocaten toe die ooit voor de academierechtbank hadden geprocedeerd.

De stelling dat het mandaat waarin Munniks het bevel kreeg te antwoorden, in strijd was met de afspraak die was gemaakt bij het *tentamen concordiae* was volgens de senaat niet juist. Voorafgaand aan het *tentamen* had de senaat namelijk uitdrukkelijk door de senaat bepaald dat het mandaat zou worden betekend aan Munniks indien de verzoeningspoging op niets uitliep; het mandaat was alleen maar opgeschort. Nu deze poging niet het gewenste resultaat had kon de senaat zonder strijd met welke afspraak dan ook het mandaat uitvaardigen.

Wat het hierboven genoemde artikel 23 betrof zei de senaat dat deze bepaling niet zo gelezen moest worden dat het *strictus rigor juris* werd uitgesloten, maar dat het strenge recht werd achtergesteld aan de redelijkheid en billijkheid, die voorrang genoten. Dit bleek uit de woorden *magis quam*.¹¹⁸ Met name gingen de redelijkheid en billijkheid voor in de gevallen waarin de *disciplina academia* in het geding was; wanneer de senaat moest oordelen over de academische jeugd en 'derzelve mispassen'. De studenten moesten met een vaderlijke zorg worden behandeld, zodat zij de voorrechten van een

117. Dit geschil wordt hieronder besproken.

118. Zie noot 94.

forum privilegiatum konden genieten 'door de zagste uitlegging welke de wet' toeliet. Maar waar het ging om kwesties *de meo et tuo*, werd er volgens de senaat meer geëist dan te beslissen volgens de redelijkheid en billijkheid en dan deed het onderscheid professor, student en burger niet ter zake. En in deze zaken 'vond men niets van dat bij sommigen zoo geliefkoosd *aequum et bonum*, maar was alles *stricti rigoris*.'

Om de voorgaande stelling te onderbouwen droeg de senaat een aantal processen aan. In sommige van deze zaken werd volgens de senaat met allerlei *apices juris*, en soms zelfs tot quadrupliek geprocedeerd met de gebruikelijke excepties.

Zo duurde het geschil tussen de student Doreslaer en Susanna van Treslong, de vrouw van de theoloog en jurist professor C. Pijnacker (1614-1626)¹¹⁹ van januari 1617 tot en met oktober 1619 en nam het bijna alle senaatszittingen in die tijd in beslag.¹²⁰ Medicijnenstudent Doreslaer was vanwege het schrijven van schandelijke komedies en liederen - waarvan één de titel droeg 'De radslag der Goden' - uit Leiden door de academische vierschaar aldaar verbannen. Daarop was hij naar Groningen vertrokken. Blijkbaar had de straf in Leiden niet veel indruk gemaakt, want hij bleef doorgaan met het schrijven van scabreuze teksten en beledigde in één daarvan de vrouw van Pijnacker. Laatstgenoemde liet hem voor de academierechtbank dagvaarden en het proces nam zijn aanvang. Er werd tot quadrupliek geprocedeerd en veelvuldig verwezen naar bepalingen uit het *Corpus Iuris* over belediging en eerloosheid.¹²¹ Intussen wilde Doreslaer promoveren en verzocht toegelaten te worden. Pynacker kon zich daarmee echter niet verenigen en in een vlugschrift gericht aan *omnibus honestatis et disciplinae academiae amantibus* waar-schuwde hij voor de persoon Doreslaer en zei dat door het toelaten van Doreslaer de doctorale waardigheid werd geschaad en dat men dan ook niet moest denken dat de toelating van Doreslaer met zijn toestemming geschiedde. Doreslaer zou uiteindelijk toch promoveren, maar hij werd wel veroordeeld tot een boete vanwege het beledigen van Van Treslong.

Een andere zaak die als voorbeeld moest dienen was de zaak tussen de hoogleraar in de theologie F. Gomarus en zijn zoon, die zich afspeelde tussen juni 1624 en april 1625.¹²² De zoon dagvaardde zijn vader terzake van een aan hem door zijn vader beloofde schenking en een deel van de erfenis van zijn moeder. En een jaar later

119. Boeles, zie noot 52, p. 9.

120. RAG, AA, inv. nr 30 en 93.

121. Bijv. een Codextekst waarin wordt bepaald dat degenen die eerloos zijn verklaard, geen ereambten kunnen bekleden, maar wel de stedelijke en burgerlijke taken moeten volbrengen. C. 10,57,21 (Imp. Diocletianus et Maximianus AA. Charitoni) *Infames personae, licet nullis honoribus, qui integrae dignitatis hominibus deferri solent, uti possunt, curialium tamen vel civilium munerum vacationem non habent: sed et sollemnibus indictionibus ob tutelam publicam eos satisfacere necesse est.*

122. RAG, AA, inv. nr 30.

dagvaardde de vader zijn zoon, omdat deze hem zou hebben beledigd.¹²³

De senaat merkte op dat de zaken Doreslaer en Gomarus zoveel meer bewijskracht hadden dan latere zaken, omdat zij waren geweest vlak na de oprichting der academie toen over de bedoeling der wetten geen twijfel was.

Een volgend geschil dat door de senaat werd aangehaald speelde zich af in 1656 tussen een zekere Van Wullen en de hoogleraar Maresius over de koop van een stuk grond.¹²⁴ Van Wullen, de verkoper, eiste op grond van de koopovereenkomst een som geld die Maresius nog niet had betaald. Maresius nu verweerde zich met de stelling dat hij niet genoeg grond geleverd had gekregen en beriep zich op D. 19,1,4,1, waarin Paulus zegt dat de verkoper kan worden aangesproken wanneer de oppervlakte van het stuk grond kleiner blijkt te zijn dan is gespecificeerd.¹²⁵

En tenslotte wees de senaat op de rechtszaak tegen een student die ervan werd verdacht de hond van een legerkapitein te hebben doodgestoken. Ook deze kwestie hield de gemoederen van de senaat lange tijd bezig. Van november 1689 tot juni 1690 werd in de meeste senaatsvergaderingen wel even over deze zaak gedebatteerd.¹²⁶

Na deze voorbeelden te hebben genoemd verzocht de senaat curatoren de zaak terug te geven om de zaak ten principale af te kunnen doen. Het college van curatoren antwoordde echter dat de senaat nog een keer moest proberen het geschil bij een *tentamen concordiae* te schikken. Maar ook deze verzoeningspoging van de senaat bleek even later tevergeefs te zijn. Het laatste bericht in de *Acta Senatus* over de zaak vermeldt dat de curatoren het rekest van de senaat in handen hebben gegeven van twee door het college uit hun midden gekozen leden, de burgemeesters Iddekinge en Alberda van Bijma.¹²⁷ Hiervan werd de senaat in kennis gesteld.

Hoe de zaak Reijnders-Munniks nu precies is afgelopen, vertellen de stukken ons niet. Nu betreuren wij dit niet al te zeer, want, zoals wij reeds hebben gezegd, ging het ons meer om het betoog van partijen over de door de academierechtbank gebruikte rechtsbronnen en over de wijze van procederen.

123. RAG, AA, inv. nr 95.

124. RAG, AA, inv. nr 30.

125. D. 19,1,4,1 (Paulus libro quinto ad Sabinum) *Si modus agri minor invenitur, pro numero iugerum auctor obligatus est, quia, ubi modus minor invenitur, non potest aestimari bonitas loci qui non exstat. sed non solum si modus agri totius minor est, agi cum venditore potest, sed etiam de partibus eius, ut puta si dictum est vineae iugera tot esse vel oliveti et minus invenitur: (...) Wanneer de oppervlakte van een stuk land minder is (dan gespecificeerd), dan is de verkoper voor het aantal morgens aansprakelijk, omdat, wanneer de oppervlakte minder uitvalt, de kwaliteit niet kan worden geschat van het land dat immers niet bestaat. De verkoper kan echter niet alleen, wanneer de oppervlakte van het gehele stuk geringer is, worden aangeklaagd, maar ook wanneer een deel minder is, bijv. wanneer de morgentelling van wijngaarden of olijfgaarden op zo en zoveel wordt aangegeven en zij wordt minder bevonden.*

126. RAG, AA, inv. nr 17.

127. In het archief van het College van Curatoren (RAG, 47) is niets over deze zaak te vinden.

Dat wat de senaat hierboven betoogde, komt zakelijk overeen met wat Bouman later op enigszins andere toon over het *forum academicum* van de Gelderse hogeschool zou zeggen, namelijk dat de 'advocaten elkander daar vonden in spitsvondigheid de loef af te winnen en niet verzuimden alle exceptiën te doen gelden, en alle rechtsbeginselen te bezigen, die de omslachtige praktijk dier dagen aan de hand gaf'.¹²⁸

Dat dit inderdaad het geval was in de geschillen die de senaat aandroeg, hebben we zojuist gezien. Niet alleen werd daar volgens het normale procesrecht geprocedeerd, ook werden de regels van geldend materieel recht aangehaald. Maar naar onze mening was dit bij de academische rechtspraak toch eerder uitzondering dan regel. Nu moet op deze plaats onmiddellijk worden gezegd dat wij de *Acta Senatus* niet bladzijde voor bladzijde van het begin tot het eind hebben doorgewerkt. En dat waarschijnlijk nooit een volledig beeld van de academierechtspraak is te geven, omdat de volledige procesdossiers met de betogen van de advocaten niet meer voorhanden zijn. Maar wij kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat - en dat is ook de reden dat sommigen de academierechtbank niet als een volwaardige rechtbank menen te moeten beschouwen - de meeste zaken die voor de academische vierschaar werden gebracht door studenten begane vergrijpen betroffen, die niets meer van de senaat eisten dan een eenvoudige, praktische en 'vaderlijke' oplossing. Anderzijds kan niet worden ontkend dat waar de zaak anders verlangde het *forum academicum* de *apices juris* niet schuwde.

11 De 'zaak Broersema'; *exceptio fori* en *apices juris*

Een goed voorbeeld van een zaak waarin de senaat de *apices juris* niet schuwde is de memorie van 1 november 1651, gemaakt op bevel van de rector magnificus Samuel Maresius.¹²⁹ Het stuk is ondertekend en waarschijnlijk ook opgesteld door de secretaris, Franciscus F.N. Junius, hoogleraar Romeins recht (1651-1666).¹³⁰ De titel luidt: *Pro Memoria in Causa Privilegiorum Academicorum ex intercessione Nobiliss. et Ampliss. D.D. Curatorum apud Nobiliss. et Ampliss. D.D. Hovetmannos vindicandorum* oftewel 'Memorie ter handhaving van het privilege van de academie op grond van tussenkomst van de curatoren bij de Hoofdmannenkamer'.

Wat dan was het geval? De student Mello Broersema 'binnen Groningen, in Ebbinge straete'¹³¹ was voor een delict - welk delict is onbekend - door een boer Jan

128. Bouman, zie noot 43, II, p. 343.

129. RAG, AA, inv. nr 130.

130. Boeles, zie noot 52, p. 36-37.

131. RAG, Archieven Hoge Justitiëkamer en andere gewestelijke rechterlijke instellingen, inv. nr 1221, 31 augustus 1651.

Jacobs geheten, gedagvaard voor de rechtbank in Rottum.¹³² Broersema beriep zich op het *privilegium fori* omdat hij student was en wierp de *exceptio fori declinatoria* op.

Rechter Joannes Gaulius stelde hem echter in het ongelijk en ontkende derhalve de exceptie. Broersema werd veroordeeld.¹³³

Van deze uitspraak ging Broersema in beroep bij de Hoofdmannenkamer.¹³⁴ Blijkens de *Acta Senatus* verzocht Broersema de senaat om hem als *civis academicus* bij te staan tegen Jan Jacobs 'zijnde deze exceptie bij appel betrokken voor de hoofdmannenkamer'.¹³⁵ De senaat besloot hem te beschermen en zei dat hij 'voor een student sal erkent en gehouden worden'.¹³⁶ De secretaris werd dan ook op Wicheringe, de luitenant der hoofdmannenkamer, afgestuurd om 'den suppliant zijn foro te vindiceren'.¹³⁷

In een verklaring van 22 september 1651 nu zei de secretaris op bevel van de rector dat Broersema al vier jaren in het album van de academie stond ingeschreven en eveneens dat academische jaar was ingeschreven.¹³⁸

Om als academieburger erkend te worden moesten de studenten zich binnen

132. De processtukken zijn helaas niet meer in het academiearchief terug te vinden, zodat niet te achterhalen is om wat voor delict het gaat. Ook het archief van de rechtbank te Rottum geeft hierover geen opheldering, omdat dit archief slechts bewaard is gebleven vanaf het jaar 1672. RAG, *De Archieven van de Hoge Justitiekamer en andere gewestelijke rechterlijke instellingen*. Deze rechtbank was een van de 65 Ommelander (Fivelingo, Hunsingo en Westerkwartier) rechtstoelen. Rottum ressorteerde onder Hunsingo. De rechters ontleenden hun jurisdictie oorspronkelijk aan grondbezit. 'Elke rechtstoel, waaronder een of meer dorpen behoorden, was verdeeld in een aantal heerden, welke in een klauwboek of klauwregister waren ingeschreven met de vermelding der 'omlegangen' of 'tourbeurten', d.i. in welke volgorde de eigenaars der heerden elkander in het vervullen van het rechtersambt moesten opvolgen.' Later werd de jurisdictie van de grond gescheiden en werd zij gaandeweg tot een gewoon subjectief recht dat vererfde en werd overgedragen als een eigendomsrecht. In civiele zaken en overtredingen stond hoger beroep open op de Hoofdmannenkamer. De overtredingen werden als civiele zaken behandeld. In criminele zaken, anders dan betreffende overtredingen, was hoger beroep uitgesloten. In 1749 kwam daarin verandering toen het Reglement Reformatoir bepaalde dat voortaan ook in criminele zaken geappelleerd kon worden. J.A. Feith, 'Inventaris der rechterlijke archieven, berustende in het oud-archief in de provincie Groningen', in: *Verlagen omtrent 's Rijks oude archieven*, XV, 1892, p. 419; W.J. Formsma, *De archieven van de Hoge Justitiekamer in Groningen en andere gewestelijke instellingen tot 1811*, p. 10.

133. Dat dit de uitspraak is geweest blijkt uit de memorie. Vgl. tevens RAG, AA, inv. nr 16 en 30 (*Acta Senatus*, 15 oktober 1651).

134. RAG, *Archieven Hoge Justitiekamer en andere gewestelijke rechterlijke instellingen*, inv. nr 1221: de appelrol van vonnissen in civiele zaken, 31 augustus 1651. De Ommelanden wisten eerst in 1645 een zetel in de Hoofdmannenkamer te bemachtigen. Op grond van een uitspraak van de Staten-Generaal werd de kamer in dat jaar vermeerderd met vier leden, van wie er drie uit de Ommelanden afkomstig waren en één uit de stad. De kamer bestond vanaf die tijd uit een luitenant en acht hoofdmannen. Het college sprak recht in eerste aanleg en in hoger beroep, hoofdzakelijk in burgerlijke geschillen. Art. 65 *Instructie voor den Luytenant ende Hoofdmannen*, z.p. 1619. Van de vonnissen van de kamer stond geen hoger beroep open. Tresling, *De Warven en de hoofdmannen-kamer, of het voormalige Provinciaal Gerechtshof, binnen de stad Groningen, in verband beschouwd met de Staatkundige Geschiedenis van dit Gewest*, Groningen 1839, p. 91; Feith, zie noot 132, p. 370-72.

135. RAG, AA, inv. nrs 16 en 30.

136. RAG, AA, inv. nrs 16 en 30.

137. RAG, AA, inv. nrs 16 en 30.

138. RAG, *Archieven Hoge Justitiekamer en andere gewestelijke rechterlijke instellingen*, inv. nr 1892.

veertien dagen na aankomst bij de rector hebben ingetekend in het album.¹³⁹ Deden ze dat niet, dan mochten ze geen colleges bezoeken en werden ze beboet. Tevens moesten ze de rector berichten wat ze gingen studeren en beloven dat ze de wetten zouden naleven.¹⁴⁰ In het *Album Studiosorum* zien we dat Broersema zich in 1647 heeft ingeschreven.¹⁴¹ Daarin staat hij aldus vermeld: Omlandus Phil., dat wil zeggen dat hij afkomstig was uit de Ommelanden en studeerde aan de filosofische faculteit.¹⁴² Behalve de verplichting zich aan het begin van de studie in te schrijven, bestond de verplichting zich jaarlijks bij de secretaris te laten recenseren en wel binnen veertien dagen nadat de rector hierover een edict had afgekondigd.¹⁴³ Meestal vond de recensie plaats direct na de overdracht van het rectoraat. De recensielijst kwam via de rector uiteindelijk terecht bij de professoren die aan de hand van de lijst konden controleren of de studenten stonden ingeschreven. Studenten die zich niet lieten recenseren werden bestraft. Uit het register van Arntzenius blijkt dat de straffen nogal verschilden. Nu eens werden boetes opgelegd, dan weer werd de toegang tot de burse en de colleges ontzegd en werd het publiekelijk

139. Art. XLVII Academiewetten: *Juvenes Studiosi, qui Cives Academiae hujus haberi, et privilegiis juste uti volent, sive ex schola triviali hujus Civitatis prodeuntes, sive aliunde huc venientes, Rectorem Magnificum adeunto, ei nomina sua suis signata manibus danto in album Academiae ab eo referenda, idque si aliunde advenerint, intra adventus sui diem decimum quartum; si secus fecerint, non ferunt impune.* De jonge studenten die beschouwd willen worden als burger van de academie en het recht willen hebben privileges te genieten, ongeacht de vraag of ze afkomstig zijn van de middelbare school van deze stad of van buiten hierheen zijn gekomen, moeten zich melden bij de Rector Magnificus, hem hun naam opgeven voorzien van hun eigen handtekening, die hij vervolgens eigenhandig in het album van de academie zet. En dat indien ze van elders komen binnen 14 dagen na hun aankomst; en als ze dat niet doen komen ze er niet ongestraft vanaf. Zie ook *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 76.

140. Art. XLVIII Academiewetten: *Idem nomina dantes apud Rectorem Magnificum etiam profitentor, cui se studio dederint daturive sint; ac ea in re consilium Rectoris audiunt, nec temere aspernantor; imprimis vero Leges Academiae servaturos se sancte data dextra promittunt.*

141. *Album Studiosorum Academiae Groninganae*, Groningen 1915, p. 55.

142. Er waren in die tijd vier faculteiten: godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid, geneeskunde en wijsbegeerte. Jonckbloet, zie noot 37, p. 278.

143. Art. L Academiewetten: *At haec quotannis singuli rursus sua nomina profitentor apud Academiae Secretarium, idque intra dies quattuordecim post publicatum hac de re a Rectore Magnifico edictum; solvuntque Secretario, nomina in chartam referenti, in usum ipsius ac Pedelli, Stuferos Bb. ternos; Secretarius autem nomina haec in chartam relata Rectori, rector si Curatores poscent, Curatoribus exhibeto.* Bovendien moeten zij ieder jaar afzonderlijk wederom hun naam bekend maken bij de secretaris van de academie en wel binnen veertien dagen nadat de rector hierover een bevel heeft gepubliceerd; en ze moeten betalen aan de secretaris die hun naam op het album plaatst, nl. voor het gebruik van zijn diensten en die van de pedel ieder drie stuivers. De secretaris echter moet deze namen, wanneer zij op het album zijn geplaatst, tonen aan de rector, en de rector aan de curatoren als die ernaar vragen. Vgl. *Register Arntzenius*, zie noot 52, p. 79; Jonckbloet, zie noot 37, p. 222. Arntzenius schrijft dat de recensie werd gehouden twee, drie of vier dagen na de overdracht van het rectoraat. Dan werd blijkbaar het edict afgekondigd. Jonckbloet noemt als datum waarop de nieuwe rector jaarlijks aantrad 23 augustus, de dag van stichting van de academie. Omdat in Groningen pas in 1700 de Gregoriaanse tijdrekening werd ingevoerd was vanaf dat moment 3 september de datum van introductie van de nieuwe rector. Zie ook Jonckbloet, zie noot 37, p. 43.

disputeren verboden.¹⁴⁴ Soms ook had het niet recenseren ingrijpender gevolgen, hetgeen blijkt uit een publicatie waarin de senaat bepaalde dat studenten die zich niet lieten recenseren van hun rechten verstoken zouden blijven. In plaats van dat ze een boete kregen zouden de studenten derhalve niet meer als academieburger worden beschouwd. En het is dan ook niet verwonderlijk dat het meerdere malen is voorgekomen dat niet gerecenseerde studenten die een vergrijp hadden begaan werden uitgeleverd aan de stadsjurisdictie, aan Burgemeester en Raad.

Op 20 oktober 1651 volgde weer een verklaring van de secretaris op bevel van de rector:

De Ommelander Mello Broersema is burger van onze academie, die tot nu toe door colleges aan te horen en de 'collegia' te bezoeken alle plichten van de student heeft vervuld en ook was hij dit jaar met vele andere studenten opnieuw ingeschreven op de tijd bepaald door de academische wetten van de Staten, dit is binnen 14 dagen vanaf het daarover door de rector op 28 augustus¹⁴⁵ na de middag afgekondigde edict.¹⁴⁶

Of Broersema zich daadwerkelijk heeft laten recenseren is niet meer te achterhalen, want de alba met de recensies die zijn overgebleven beginnen met het jaar 1765.

De verklaringen ter bescherming van Broersema mochten echter niet baten, want de uitspraak van de rechter in Rottum werd in hoger beroep bekrachtigd door de Hoofdmannenkamer. Op de appelrol staat namelijk in de marge dat het appel is 'quaet verclaert' op 20 oktober 1651.¹⁴⁷ Broersema liet het er niet bij zitten en vroeg van deze

144. Arntzenius, zie noot 52, p. 79. Volgens art. XXXII e.v. Academiewetten bestonden de Academische oefeningen in *lectiones et disputationes*. De eersten werden in beginsel vier maal per week gehouden. Iedere hoogleraar moest derhalve in elk vak waarin hij was benoemd vier maal per week een openbare les houden. Daarnaast gaven hoogleraren private colleges. Het in het openbaar disputeren was voorbehouden aan studenten die ten minste een jaar hadden gestudeerd. Het disputeren hield in dat studenten de door henzelf of door hoogleraren opgestelde stellingen verdedigden. Jonckbloet, zie noot 37, p. 305 e.v.

145. De 28e augustus had in 1651 nog niet de betekenis die het nu heeft: Gronings Ontzet.

146. RAG, *Archieven Hoge Justitiekamer en andere gewestelijke rechterlijke instellingen*, inv. nr 1892: *Mello Broersema Omlandus Academiae nostrae Civis est, qui hactenus et lectiones audiendo et Collegia frequentando studiosi omnia munia implevit, et etiamnum hoc anno, tempore per leges Academicas Ill. ac PP. DD. Ordinum constituto, id est, intra 14 diem Edicti hac de re promulgati a Rectore Magnifico cum multis aliis Studiosis 28 Augusti a prandio fuit recensitus, ac renovatus, uti patet ex Catalogo recensionis hujus anni. Datum Groningae XX Octobr. 1651.* Onder *collegia* wordt het volgende verstaan. Een groep van studenten van gelijk niveau verenigde zich gedurende een bepaalde periode met een vooropgesteld doel. Dit doel kon zijn het disputeren over een bepaald onderwerp, het krijgen van uitleg van bepaalde stof of het voorbereiden op een examen door responsie. De *lectiones* waren de publieke lessen of colleges. M.J.A.M. Ahsmann, *Collegia en colleges, juridisch onderwijs aan de Leidse Universiteit 1575-1630, in het bijzonder het disputeren*, Groningen 1990, p. 326 en 232. 'Prandium' betekent letterlijk de lunch; in tijd omgerekend 12.00 ('noon'). De tijden van samenkost van de senaat werden soms als volgt aangegeven: *ante prandium hora nona*, d.w.z. 9.00 uur, of *a prandio hora tertia*, d.w.z. 15.00 uur. *Acta Senatus 1651*, AA, inv. nrs 15, 16 en 30.

147. RAG, *Archieven Hoge Justitiekamer en andere gewestelijke rechterlijke instellingen*, inv. nr 1221: de appelrol van vonnissen in civiele zaken, 31 augustus 1651.

uitspraak van de Hoofdmannenkamer revies: *cuius nunc petitur revisio*.¹⁴⁸ Het revies moest worden aangevraagd bij de Staten van Stad en Ommelanden en vond vreemd genoeg en tegen de zin van de Ommelanden plaats bij de Hoofdmannen zelf.¹⁴⁹ Indien zij hun vonnis in stand lieten dan kon de revident de Staten verzoeken de zaak voor te leggen aan een ander Hof van Justitie om andermaal gerevideerd te worden.¹⁵⁰ Ditzelfde kon de tegenpartij van de revident vragen in het geval de Hoofdmannen hun oorspronkelijk vonnis wel hadden herzien.¹⁵¹

Wederom vroeg Broersema de senaat hem te beschermen.¹⁵² Andermaal schoot de senaat te hulp, dit maal met de hierboven genoemde Memorie:

(...) Is daarop gedecerneert sulx te doen *sine sumtibus Academiae: ut nempe causa DD. curatoribus et D. Praesidi Hoovetmannorum commendetur consignentur eam in rem a secretario memorialia*.¹⁵³

De Memorie beslaat zes bladzijden en is geschreven in het Latijn. Het is wellicht overbodig erop te wijzen dat Latijn in die tijd niet alleen de voertaal was in de rechtsgeleerde wereld, maar ook binnen de muren van de academie.¹⁵⁴

De Memorie vangt aan met de argumenten van de tegenpartij, boer Jacobs; argumenten tégen de *exceptio fori*. Deze wierp tegen de *exceptio fori* op dat Broersema in het afgelopen jaar niet was gerecenseerd; dat hij zich weliswaar had laten recenseren, maar dat pas had gedaan nadat hij het delict had gepleegd.

Voorts beweerde Jacobs dat Broersema zijn woonplaats op het platteland had en dat de gedaagde daar moest worden gedagvaard waar hij het delict had gepleegd, zelfs al zou Broersema student zijn. En tenslotte dat de rechter het *jus praeventionis* toekwam uit dien hoofde dat Broersema pas was verschenen nadat hij ten derde male was gedagvaard.

Voordat wij de senaat laten antwoorden op genoemde argumenten, is het van

148. RAG, AA, inv. nr 130.

149. RAG, AA, inv. nr 130. Op aandringen van de Ommelanden, die het gezag van de Hoofdmannenkamer zoveel mogelijk wilden beperken, besloten de Staten-Generaal op 30 augustus 1607 de mogelijkheid van revies van de uitspraken van de hoofdmannenkamer toe te staan. In 1615 werd een reglement opgesteld dat in 1648 is herzien: *Ordre, waer nae gheprocedeert sal worden in de Revisie van de Sententien van Lieutenant ende Hoofdmannen der Stad Groningen ende Ommelanden*, Groningen 1655. Het oude reglement van 1615 bepaalde dat de Staten vijf reviseurs, afkomstig uit andere en verschillende provincies, moesten benoemen. Samen met de hoofdmannen revideerden zij vervolgens de sententie. De Ommelanden wilden een aparte kamer voor het revies, doch dit is hun niet gelukt. Zie hierover ook Tresling, zie noot 134, p. 91 en Formsma, zie noot 132, 10.

150. Ook hier had de hoofdmannenkamer weer een vinger in de pap, omdat bij de leden van dat Hof drie leden van de kamer werden gevoegd. Artt. 14 en 15 van het in noot 149 genoemde reglement van 1648.

151. Artt. 14 en 15 van het in noot 149 genoemde reglement van 1648.

152. *Acta Senatus* 1 november 1651. RAG, AA, inv. nrs 16 en 30.

153. *Acta Senatus* 1 november 1651. RAG, AA, inv. nr 30.

154. Zo werden colleges in het Latijn gegeven en hadden ook examens en promoties plaats in het Latijn.

belang te vertellen wat Jacobs met het *jus praeventionis* bedoelde. Wanneer wij de boeken over het procesrecht uit die tijd er op naslaan zien wij dat bijvoorbeeld Huber zegt: 'litis contestatie maakt preventie.'¹⁵⁵ Dit nu betekende dat na het totstandkomen van de litis contestatie, het moment dat door eis en antwoord het rechtsgeding werd vastgesteld, of anders gezegd, dat kwam vast te staan waarover het geding gevoerd zou worden, de gedaagde niet meer de *exceptio fori* kon opwerpen. Deze exceptie kon namelijk alleen worden opgeworpen op het moment dat de gedaagde de eiser van antwoord diende.¹⁵⁶ Dit was de gang van zaken als de gedaagde kwam opdagen. Liet hij echter verstek gaan dan kon de eiser het zogeheten verzuimrecht aanvragen en het gevolg daarvan was dat de gedaagde, indien de eiser besloot de gedaagde voor de tweede maal te dagvaarden, zich helemaal niet meer, dus ook niet meer in zijn antwoord, op de *exceptio fori* mocht beroepen. Kortom met het *jus praeventionis* bedoelde Jacobs derhalve dat, omdat Broersema pas was verschenen na drie maal te zijn gedagvaard, hij de mogelijkheid om genoemd verweer op te werpen aan zich voorbij had laten gaan.

De senaat antwoordde bij monde van secretaris Junius dat de genoemde argumenten van de eiser niet voldoende waren om het *forum academicum* te ontwijken. We zullen het betoog volgen. In de eerste plaats wees de senaat op de door de Staten vastgestelde academiewetten, waarbij het forum was opgericht en waarin in de artikelen 9 en 64 uitdrukkelijk werd bepaald dat iedere eiser gehouden was tegen de student het *forum academicum* te volgen, zodat geen enkele academieburger, behalve waar het halszaken betrof, werd gebracht voor een andere magistraat dan de rector en senaat.¹⁵⁷ Ook al werden ze opgepakt door de dienaren van de stedelijke magistraat, dan nog was het de rector die als eerste kennis moest nemen van de zaak.

Vervolgens ging de senaat over op het achterwege blijven van de recensie en hij zei dat niet de recensie iemand student maakte: weliswaar bepaalde de academiewet in artikel 50 dat de studenten zich jaarlijks op een lijst moesten laten plaatsen en als ze dat niet deden gestraft moesten worden, maar het niet gerecenseerd zijn had niet tot gevolg dat de student zijn academisch burgerschap verloor.¹⁵⁸ De senaat vergeleek het met een geval waarin iemand zondigde tegen de wetten van de Republiek; ook dan was er geen sprake van dat die persoon ophield burger te zijn. Of hetgeen de senaat hier beweerde

155. U. Huber, *Heedendaegse Regtsgeleertheit, Soo elders als in Frieslandt gebruikelijk*, Amsterdam 1726, V, XXI, 13; P. Merula, zie noot 29, IV, V, IV. Vgl. voor Groningen in het bijzonder: Laman, zie noot 101, Boek IV, Xe Hoofddeel, vraag 3.

156. Huber beriep zich hierbij op een tekst die het volgende zegt: D. 5,1,30 (Marcellus libro primo digestorum) *Ubi acceptum est semel iudicium, ibi et finem accipere debet*. Op de plaats waar een proces eenmaal is aanvaard, moet het ook tot een einde komen. *Corpus Iuris Civilis, Tekst en Vertaling*, zie noot 1.

157. Zie voor de tekst van artt. 9 en 64 hierboven noot 40.

158. Zie voor de tekst van artikel 50 noot 143.

juist is valt echter te betwijfelen. Zoals hiervoor al is gezegd, was het meerdere malen voorgekomen dat studenten die zich niet hadden gerecenseerd niet meer als academieburger werden beschouwd en aan de stedelijke magistraat waren overgedragen.¹⁵⁹ Dit terzijde.

De senaat vervolgde zijn betoog door te zeggen dat Broersema reeds vier jaren onafgebroken *immatriculatus* was, dat hij zich als opnieuw ingeschreven student had gedragen door zijn plichten te vervullen en de publieke lessen en private colleges te bezoeken. Het was dan ook onjuist dat Jacobs beweerde dat Broersema zijn domicilie op het platteland had. Want zo zei de senaat: 'het domicilie is daar waar hij is vanwege de studie': '*ubi studiorum causa est*'. Er werd verwezen naar de *Authentica Habita* waarin keizer Frederik bepaalde dat het *forum privilegiatum* bescherming moest bieden aan degenen die reisden omwille van de studie: *qui causa studiorum peregrinantur*.¹⁶⁰ En hieruit moest dan ook de conclusie worden getrokken, zo betoogde de senaat, dat studenten die een tijd lang op het platteland doorbrachten, daardoor toch niet minder student waren en minder van de academie afhankelijk, zolang zij zich althans niet op een ander leven hadden toegelegd. En dit laatste nu had Broersema niet gedaan. Volgens de senaat vielen overigens ook de alumni die her en der op het platteland woonden onder de jurisdictie van de academie. En ook degene die was weggegaan naar het buitenland of door ziekte of door een andere bezigheid thuis gedurende enkele maanden of jaren werd opgehouden en tenslotte terugkeerde om zijn studie af te maken was niet opgehouden academieburger te zijn.

Of de senaat hier wat betreft de alumni gelijk had, is twijfelachtig. Zojuist hebben wij in de zaak Reijnders immers gezien dat Munniks arrest legde op de bul uit angst dat Reijnders de stad zou verlaten en dientengevolge niet meer onder de rechtsmacht van de academierechtbank zou vallen.

Broersema had zich, zo vervolgde de senaat het betoog, niet opzettelijk maar door nalatigheid niet opnieuw ingeschreven, omdat hij toevallig ten tijde van de inschrijving¹⁶¹ afwezig was, zoals overigens vele andere studenten die in verband met de vakantie dikwijls na afloop van de termijn van inschrijving plachten terug te keren 'ad

159. Arntzenius zie noot 52, p. 79 geeft in zijn register een aantal voorbeelden die zijn voorgevallen in de jaren 1624, 1629, 1630, 1684, 1696, 1702, 1737, 1738, 1739, 1753, 1765, 1769.

160. Zie hierboven en noot 11.

161. (...) *cui quatordecim dies, a Nobis post ferias Caniculares quotannis destinantur*, (...): 'waarvoor (voor de recensie) door ons ieder jaar 14 dagen na de *ferias caniculares* worden bestemd.' De zogenaamde 'hondsdagen' lopen van 23 juli tot 23 augustus en vielen samen met de vakantieperiode. 23 augustus is tevens de dag waarop de Groningse academie werd gesticht en de dag waarop ieder jaar de inauguratie van de nieuwe rector plaatsvond. Gedurende 14 dagen na 23 augustus konden de studenten zich derhalve laten recensereren. Zie over de recensie ook hierboven en noot 143. Vgl. H. Grotefend, *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, Hannover 1982, p. 45.

signa'.¹⁶² Daarbij kwam dat Broersema zich nooit ongehoorzaam had betoond en zich dit jaar opnieuw wilde inschrijven.

Dat hij zich niet had ingeschreven, bewerkstelligde echter niet dat hij zich aan de rechter te Rottum zou hebben onderworpen en wel omdat hij deze rechter nooit had erkend. De senaat wees op D. 5,1,7 en zei dat Broersema immers wist dat als iemand, na gedagvaard te zijn, soldaat was geworden of onder de competentie van een ander gerecht was komen te vallen, hij in die zaak niet het recht had zich door die andere rechter te laten berechten, omdat die weg al afgesneden was.¹⁶³ Hoe moet deze tekst nu in het geval Broersema worden uitgelegd? Dat Broersema wist dat indien hij, na gedagvaard te zijn voor de rechter te Rottum, student was geworden hij zich niet door de academierechtbank kon laten berechten? Dit zou toch alleropmerkelijkst zijn want de senaat betoogde nu juist dat hij reeds student was toen hij werd gedagvaard. Daarom ligt een a-contrario uitleg meer voor de hand in die zin dat nu Broersema reeds student was toen hij te Rottum werd gedagvaard de weg om de rechtbank in Rottum te erkennen was afgesneden.

Voorts wist Broersema volgens de senaat dat hij niet twee magistraten tegelijk kon erkennen en dat hij eerst zijn senaat, waaraan hij gehoorzaamheid verschuldigd was, zou moeten opgeven voordat hij andermans bevel kon gehoorzamen.

De senaat ging over op een volgend argument. Omdat de Staten van de *provincie* de rechtspraak aan de senaat hadden toegestaan maakte het voor de competentie van de academierechtbank niet uit waar in de provincie de student het delict had begaan. De academierechtbank kon de jurisdictie in de gehele provincie handhaven. Dit was ook de constante praktijk aan de andere academies in het gehele Republiek, zo zei de senaat. Volgens de senaat konden dan ook vele voorbeelden worden aangedragen van misdadige studenten in Holland die door de plaatselijke rechtbank naar het *forum academicum* moesten worden teruggezonden. En blijkbaar reikte de jurisdictie van het Groningse forum zelfs over de provinciegrens, want de senaat noemde tevens als voorbeeld de vlucht van Groningse studenten naar Harlingen. De pedel en de dienaren van de academie zouden naar Friesland zijn gestuurd om ze op te pakken en voor te leiden aan de rector in Groningen, hetgeen de stedelijke magistraten van Harlingen niet zouden kunnen hebben verhinderen. De senaat voegde eraan toe dat de academie recruteerde uit de gehele provincie en dat alleen daardoor al het privilege en de jurisdictie van de academie zich

162. *Ad signa* is afgeleid uit het militaire jargon waar het betekent het terugkeren naar 'het vaandel'. Hiermee werd bedoeld dat de soldaten op het appel verschenen of zich onder de wapenen begaven. Het terugkeren van de studenten '*ad signa*' wil dus niets anders zeggen dan dat zij na de vakantie weer aantraden en zich bij aanvang van het nieuwe studiejaar meldden bij de universiteit.

163. D. 5,1,7 (Ulpianus libro quinto ad edictum) *Si quis, posteaquam in ius vocatus est, miles vel alterius fori esse coeperit, in ea causa ius revocandi forum non habebit quasi praeventus*. *Corpus Iuris Civilis, Tekst en Vertaling, zie noot 1*.

uitstrekke over de gehele provincie. De conclusie moest volgens de senaat dan ook zijn dat het privilege gehandhaafd kon worden.

De senaat was voorts van mening dat Broersema gedagvaard was door een onbevoegde rechter. Bij de eerste dagvaarding kwam hij niet opdagen: niet omdat hij zijn rechtszaak vreesde, maar omdat hij op zoek was naar een advocaat die voor hem zou antwoorden en het forum zou afwijzen. De senaat haalde hierbij D. 5,1,3 aan, waarin Ulpianus opmerkt: 'Wie, terwijl hij aanwezig is niet gedwongen kan worden het proces te aanvaarden, wordt niet geacht zich schuil te houden om een actie te verijdelen.'¹⁶⁴ Met andere woorden, als iemand een beroep op de onbevoegdheid van de rechter kon doen, dan kon niet worden gezegd dat hij zich aan de rechter onttrok als hij niet verscheen. Na de tweede maal te zijn gedagvaard wilde Broersema dat zijn advocaat in zijn naam ging om niet de indruk te wekken dat hij de autoriteit van de rechter minachtte. Want, zo wordt door Ulpianus gezegd in D. 5,1,5, waarnaar de senaat vervolgens verwees, Pomponius en Vindius hebben geschreven dat ook degene die onder een andere jurisdictie valt dan die van de rechter voor wie hij is gedagvaard toch voor laatstgenoemde rechter moet verschijnen, omdat deze kan oordelen of de gedaagde onder zijn jurisdictie valt. 'Want het is aan de rechter om te beoordelen of de rechtsmacht hem toekomt en aan de geroepene om het gezag van de rechter niet te minachten.'¹⁶⁵ Doch zijn advocaat verzuimde te komen en derhalve wierp hij pas toen hij voor de derde maal was gedagvaard de *exceptio fori declinatoria* op.

De senaat zei vervolgens dat de rechter in Rottum het hierboven besproken *jus praeventionis*, dat inhoudt dat de rechter de gedaagde de *exceptio fori* kan ontzeggen, niet kon aanwenden op grond van het feit dat Broersema de exceptie niet meteen na de eerste dagvaarding naar voren had gebracht. Want, zo luidt het betoog, Broersema 'keek niet naar de rechter te Rottum noch appelleerde hij bij enig ander forum dan dat waar hij nog steeds onder valt.'¹⁶⁶ Een argument voor deze stelling zou volgens de senaat wederom te vinden zijn in D. 5,1,7, dat zegt dat als iemand na gedagvaard te zijn soldaat wordt of onder de competentie van een ander gerecht komt te vallen hij in die zaak niet het recht heeft om zich voor laatstgenoemde rechtbank te laten berechten, omdat die weg al was afgesneden.¹⁶⁷ Waar de senaat hier nu op doelde is niet direct duidelijk, maar waar-

164. D. 5,1,3 (Ulpianus libro quarto ad edictum) *Non videtur frustrandae actionis causa latitare, qui praesens suscipere iudicium non compellitur. Corpus Iuris Civilis, Tekst en Vertaling*, zie noot 1.

165. D. 5,1,5 (Ulpianus libro quinto ad edictum) *Si quis ex aliena iurisdictione ad praetorem vocetur, debet venire, ut et Pomponius et Vindius scripserunt: praetoris est enim aestimare, an sua sit iurisdicatio, vocati autem non contemnere auctoritatem praetoris: (...).*

166. *Neque enim hic ad illius spectaverit forum, neque provocavit ad aliud, quam cuius etiamnum est arg. d. l. 7. D. de judic.*

167. Zie voor de Latijnse tekst noot 163.

was afgesneden.¹⁶⁷ Waar de senaat hier nu op doelde is niet direct duidelijk, maar waarschijnlijk werd het volgende bedoeld. Alleen dan zou Broersema niet een beroep kunnen doen op zijn status van student en dus op de *exceptio fori* als hij student zou zijn geworden nadat hij te Rottum was gedagvaard. Nu hij echter reeds student was op het moment dat hij werd gedagvaard had hij het verweer derhalve wel en kon de rechter hem dit verweer dus ook niet ontzeggen. Nu zou dit inderdaad een juist argument zijn geweest indien Broersema keurig na de eerste dagvaarding was verschenen, maar het tegendeel is het geval; immers pas na de derde dagvaarding liet hij iets van zich horen. En ook waar het gedagvaarde studenten betrof gold de hierboven genoemde regel dat indien de gedaagde verstek liet gaan hij zijn recht om de *exceptio fori* op te werpen verwerkte en zich dus later niet meer op de exceptie kon beroepen. Vervolgens de zinsnede 'hij keek niet naar de rechter te Rottum, noch appelleerde hij bij enig ander forum dan dat waar hij nog steeds onder valt'. Op welk forum nu doelde de senaat met 'het forum waar hij nog steeds onder valt'? Enerzijds ligt het voor de hand te denken aan de academische rechter, want de senaat trachtte immers aan te tonen dat alleen deze rechtbank jurisdictie over Broersema kon uitoefenen. Maar anderzijds staat vast dat Broersema hoger beroep van het vonnis van de rechter te Rottum had ingesteld bij de Hoofdmannenkamer. En waarschijnlijk moet de zin als volgt worden uitgelegd dat met het 'forum waaronder hij nog steeds valt' bedoeld werd de Hoofdmannenkamer voor welk gerecht de zaak nog hangende was in hoger beroep.

Vervolgens zei de senaat dat deze rechter - de senaat bedoelde de rechter te Rottum - een student die niet onder zijn forum ressorteerde niet kon dagvaarden en dat evenmin de student het forum van die rechter kon erkennen. Als een rechter rechtspraak over geprivilegieerde personen die niet aan zijn jurisdictie waren onderworpen sprak hij recht buiten zijn territoire. Dit nu kon deze rechter, aldus de senaat, niet ongestraft doen. En de senaat wees wederom op de *Authentica Habita*, waarin werd bepaald dat hij die studenten om wat voor rechtvaardige reden dan ook dagvaardde voor een andere rechter het proces verloor.¹⁶⁸ En ten overvloede wees hij nogmaals op artikel 64 academiewet: wanneer studenten werden opgepakt door de dienaren van de stedelijke magistraat betekende dat niet dat zij niet meer aan het *forum academicum* waren onderworpen. En nog veel minder, zo betoogde de senaat, werd de competentie van een stedelijke rechter geschapen door een herhaalde dagvaarding van een incompetente rechter.

Normaliter moest een delinquent de jurisdictie erkennen van die rechter binnen wiens territoire het delict was begaan. Maar volgens de senaat was het overbekend dat aan

¹⁶⁷. Zie voor de Latijnse tekst noot 163.

¹⁶⁸. Zie hierboven en noot 12.

3,13,7 pr. vond de senaat dan ook dat men iemand niet aan de over hem gestelde rechter mocht onttrekken.¹⁶⁹ Nogmaals werd een Codextekst aangehaald, dit maal C. 3,13,5,1. Uit deze tekst leidde de senaat af dat een eiser die zijn zaak voor een onbevoegde rechter liet komen met het verlies van het proces werd gestraft.¹⁷⁰

De senaat was bijna aan het einde van het betoog en zei dat, terwijl hij aandrong op het behoud van de academische jurisdictie, hij niet wilde dat de misdaden ongestraft bleven. Twee teksten moesten dit ondersteunen. Ten eerste D. 9,2,51,2 waarin wordt gezegd dat misdaden niet ongestraft moeten blijven.¹⁷¹ En in C. 9,47,14, de tweede tekst waarnaar werd verwezen, stelde de keizer vast dat het in het algemeen belang was dat de straf niet werd kwijtgescholden om te voorkomen dat iemand gemakkelijk het criminele pad opging.¹⁷²

En daarom, zo eindigde de senaat, wordt niet geduld dat de discipline inslaapt. De senaat wees op de eerste regels van de Digesten en zei dat de academierechtbank rechtspraak *ex bono et aequo* omdat het recht is *ars boni et aequi*.¹⁷³ En dat deze rechtbank rechtspraak volgens de goddelijke en menselijke wetten en wat de laatste categorie betreft nu eens volgens de gemene wetten dan weer, als de zaak het verlangde, volgens de lokale wetten van de provincie.

Wat het effect is geweest van deze memorie en hoe het voor Broersema is afgelopen weten we helaas niet. Noch in het archief van de Hoofdmannenkamer noch in het Statenarchief is over dit revies iets terug te vinden. En ook het academiearchief vertelt ons de uitkomst niet.

12 De 'zaak Schukking'

Wilde Broersema met de *exceptio fori declinatoria* bereiken dat hij werd verwezen naar de academierechtbank, het tegenovergestelde kwam ook voor. Dit geschiedde namelijk toen een promovendus van Van der Marck (1758-1773)¹⁷⁴ die geciteerd was voor de

169. C. 3,13,7 pr. (Imp. Anastasius A. Constantino pp.) *Periniquum et temerarium esse perspicimus eos, qui professiones aliquas seu negotiationes exercere noscuntur, iudicum, ad quos earundem professionum seu negotiationum cura pertinet, iurisdictionem et praeceptiones declinare conari. (...).*

170. C. 3,13,5,1 (Impp. Arcadius et Honorius AA. Vincentio pp. Galliarum) (...) *Is vero, qui suam causam sive criminalem sive civilem sine caelesti oraculo in vetito vocabit examine aut executionem poposcerit militarem, actor quidem propositi negotii actione multetur, reus vero pro condemnato habetur: (...).*

171. D. 9,2,51,2 (Iulianus libro octagensimo sexto digestorum) (...) *cum neque impunita maleficia esse oporteat (...).*

172. C. 9,47,14 (Impp. Diocletianus et Maximianus AA. in consistorio dixerunt et CC Vitali) (...) *cum non remitti poenam facile publice intersit, ne ad maleficia temere quisquam prosiliat.*

173. D. 1,1,1 (Ulpianus libro primo institutionum) (...), *ius est ars boni et aequi (...).*

174. Jansen, zie noot 76; Lindeboom, zie noot 76; Boeles, zie noot 52, p. 81. Hij zegt overigens dat Van der Marck zijn leerstoel in Groningen in 1753 heeft aanvaard. Waarschijnlijk is dit een drukfout.

toen een promovendus van Van der Marck (1758-1773)¹⁷⁴ die geciteerd was voor de senaat, de jurisdictie van dit forum ontkende.¹⁷⁵

De promovendus Schukking had een proefschrift geschreven met de titel, 'Over de zinnebeeldige overdrachtshandeling, die in het Drentsche Landschap Stoklegginge wordt genoemd'.¹⁷⁶ Stoklegging is een wijze van levering van onroerend goed. De levering vond plaats door middel van een symbolische handeling, namelijk door overgifte van een houtspaan.

Op 28 juni 1764 zou Schukking promoveren, doch op 26 juni ontving Van der Marck om acht uur 's avonds een briefje van de rector, de theoloog P. Chevallier (1752-1796)¹⁷⁷ met de mededeling dat één van de stellingen behorende bij de dissertatie de universiteit in diskrediet zou brengen. Chevallier nu stelde Van der Marck en Schukking voor de keuze. Ofwel de stelling moest worden geschrapt, ofwel de promotie werd uitgesteld om de senaat in de gelegenheid te stellen erover te vergaderen. Zij kozen voor het eerste; in allerijl liet Schukking het laatste blad van zijn dissertatie herdrukken en daarmee verdween de volgende stelling: 'Het letterkundig, het historisch, ja het staatkundig gebruik van het Romeinse recht, in zoverre het tot lering strekt, erkennen wij, maar wij ontkennen de rechtskracht ervan voor de rechtbanken in Drenthe.'¹⁷⁸

Wat de reden was dat deze stelling Chevalliers goedkeuring niet kon wegdragen, is onduidelijk. Lindeboom wijt het aan het 'cholerisch temperament' van de man.¹⁷⁹ Met het schrappen van de stelling was de zaak niet afgelopen, zij begon nu pas. Want Schukking liet het er niet bij zitten. Na zijn promotie liet hij achter zijn dissertatie een *monitum* drukken waarin hij de gewraakte stelling toch publiceerde en met een zekere verontwaardiging vertelde dat hij deze stelling op aandringen van Chevallier had moeten schrappen. Aan de hand van reeds eerder gepubliceerde stellingen over Romeins recht liet hij zien dat hij niet de enige was geweest die zo dacht over de bindende kracht van het

174. Jansen, zie noot 76; Lindeboom, zie noot 76; Boeles, zie noot 52, p. 81. Hij zegt overigens dat Van der Marck zijn leerstoel in Groningen in 1753 heeft aanvaard. Waarschijnlijk is dit een drukfout.

175. RAG, AA, inv. nr 35, 14 en *Acta Senatus*, inv. nr 19. Lindeboom, zie noot 76, p. 23 e.v. en Jansen, zie noot 76, p. 23 en 25.

176. L.M. Schukking, *De symbolica rerum traditione quae in Drenthiae Republica stoklegginge nuncupatur*, Groningen 1764.

177. Boeles, zie noot 52, p. 76.

178. *Usum tamen Juris Romani Grammaticum, Historicum, immo et Politicum, qua Doctrinalem, agnoscimus, sed usum ejusdem juris forensem Legalem in Drenthia negamus.*

179. 'Wat hem tot zijn overijlden stap mag hebben bewogen is niet duidelijk; hoewel geen medestander van Van der Marck door dik en dun, was hij allermintst ontoegankelijk voor de natuurrechtelijke theorieën. Wij zullen hem verder nog ontmoeten als een impulsief man, heftig en licht handelend onder den onmiddellijken drang van omstandigheden, met een naar het cholerische neigend temperament; het is mogelijk, dat een wrevelige uiting van anderen hem heeft aangezet tot een daad, waarvan hij de draagwijdte niet voldoende zal hebben voorzien en waaraan hij in allen geval weinig genoegen heeft beleefd.' Lindeboom, zie noot 76, p. 23-24.

Romeinse recht in Drenthe. Zo wees hij op een paar stellingen van C.J. Stennekes die in 1760 zonder problemen was gepromoveerd:

9. De wijsheid van de makers van de wetten van Overijssel, Groningen en Drenthe moet worden geprezen dat zij het Romeinse recht niet, ja zelfs niet subsidiair meer opnemen.

10. Als het vreemde recht, in een vreemde taal gesteld, door het privégebruik der jurisconsulten misschien al enige autoriteit in de rechtbank heeft gekregen, dan volgt het uit algemeen belang dat die autoriteit afgezwakt moet worden.

16. De Staten van Drenthe stellen in hun wetten: 'of enige zaaken mogten voorvallen, die in deze Rechten niet beschreeven staan, die zal men oordelen na den besten Rechten, Reden, en Billikheden, zonder zich aan voorgaande sententien te binden.'

17. Derhalve lopen de advocaten ten onrechte in de rechtbank van Drenthe te koop met de autoriteit van het Romeinse recht.¹⁸⁰

Niet alleen Schukking liet duidelijk zijn ongenoegen blijken, ook Van der Marck protesteerde tegen de gang van zaken. In een rekest aan de curatoren deed hij zijn beklag over het feit dat het *jus praesentandi* van de juridische faculteit was aangetast. Dit was het recht de juridische kandidaat voor te stellen aan de *senatus amplissimus*, voor welk college de promotie plaatsvond. Volgens Van der Marck had de rector dan ook niet het recht voor de dag van de promotie het proefschrift te censureren zonder medeweten van de juridische faculteit en de curatoren. Hij vroeg de curatoren de maatregel van de rector ongedaan te maken.

Zeer verbolgen over het *monitum* liet de rector op eigen gezag Schukking personeel arrest aanzeggen en dagvaarden. Schukking kwam echter niet in persoon opdagen. Hij was inmiddels naar Drenthe afgereisd en namens hem kwamen nu twee advocaten in de senaatsvergadering die de *exceptio fori declinatoria* opwierpen. De senaat negeerde de exceptie en stuurde vervolgens een bericht aan de drost van Coevorden en het Landschap Drenthe, baron Van Heiden te Zuidlaren, met daarin het verzoek Schukking op te sporen en hem naar de academische vierschaar door te sturen. De baron weigerde zijn medewerking te verlenen en wees de rechter op het rekest van Schukking dat bij hem, de drost, was binnengekomen. In dit rekest zei Schukking onder meer dat hij, nu hij eenmaal was gepromoveerd en Groningen de rug toe had gekeerd, niet meer aan de jurisdictie van het *forum academicum* onderworpen was. Maar dat hij onder de Drentse jurisdictie ressorteerde. Hij beriep zich op het *jus de non evocando*, wat hier betekent dat hij niet voor een andere rechter dan de Drentse kon worden gedagvaard. Hij

180. 9. *Veneranda est prudentia Legislatorum Transisalanorum, Groninganorum et Drenthinorum, quod jus Romanum nunquam et nequidem in subsidium receperint.* 10. *Privato autem Jctorum usu si forsan aliqualem auctoritatem in foris nactum fuerit jus illud peregrinum, peregrina lingua conscriptum, eam in posterum lenius temperandum esse, salus publica suadet.* 16. *Optime Drenthini in suis Legibus L.3. art. 109. sanxerunt: (...) 17. Igitur male privati JCti quidam auctoritatem juris Romani in Foris Drenthiae venditant.*

was dan ook van mening dat de rector met de dagvaarding dit privilege had aangetast. De drost gaf gehoor aan het verzoek van Schukking hem niet uit te leveren aan de academierechtbank en voegde eraan toe dat indien de senaat desondanks toch de zaak wilde doorzetten de zaak voor de Drentse Etstoel moest worden gebracht. Zo ver zou het niet komen; het geschil werd bijgelegd en op instigatie van de curatoren werd besloten van verdere vervolging af te zien.

12 *Het einde van de academische vierschaar*

Op de bovengeschetste wijze bleef de academische vierschaar rechtspreken tot 1811, toen de Groningse Hogeschool door Napoleon werd omgedoopt tot Keizerlijke Universiteit.¹⁸¹ Voor het *forum academicum* en de andere privileges was geen plaats in het Franse onderwijstelsel.

De opheffing van het forum kwam overigens niet onverwacht. Omdat er te weinig studenten en middelen waren en de rechtbank in later tijd meer na- dan voordelen bood was reeds aan het einde van de 18e eeuw een gedachtenwisseling ontstaan over het al dan niet afschaffen van de academische vierschaar.¹⁸² In antwoord op een brief van de Agent der Nationale Opvoeding onderkende de senaat in 1799 de nadelen die de academierechtspraak met zich meebracht. De senaat wees met name op de competentiegeschillen die niet bevorderlijk waren voor de rust in de academie en die de professoren veel werk bezorgden. Desondanks pleitte de senaat voor handhaving van de academische vierschaar.¹⁸³ De discussie zette zich voort in de Frans-Bataafse tijd en de senaat stelde zijn mening bij. Zo lezen we in een brief van 26 april 1808 van de senaat aan de Directeur van Kunsten en Wetenschappen dat de senaat er niets op tegen had dat het *forum academicum* werd afgeschaft.¹⁸⁴ Maar, zo voegde de senaat er onmiddellijk aan toe, als de rechtbank in stand bleef dan moest zij zowel de civiele als criminele jurisdictie behouden en onafhankelijk van de normale stedelijke rechter de jurisdictie kunnen uitoefenen, zoals zij dat altijd had gedaan. Alles of niets derhalve. Voorlopig zou het *forum academicum* op dezelfde voet voortgaan.

Zoals gezegd, werd het *forum* in 1811 opgeheven. Op 28 februari werden op last van de prefect de dossiers van het *forum* verzegeld. Toen een student een kopie vroeg van het op 27 februari over hem uitgesproken vonnis werd hem dit geweigerd, omdat het

181. Jonckbloet, zie noot 37, p. 175 en 242.

182. Jonckbloet, zie noot 37, p. 240. De vraag of de academierechtbanken moesten worden opgeheven hield alle universiteiten bezig. In Leiden was het vooral de hoogleraar D.G. van der Keessel die zich voor het behoud van de academische vierschaar inzette. Siegenbeek, zie noot 43, p. 385.

183. Brief van 21 december 1799. RAG, AA, inv. nr 24.

184. RAG, AA, inv. nr 26.

forum zich daartoe niet meer bevoegd achtte.¹⁸⁵

Na de bevrijding in 1813 leek het er even op dat het *forum academicum* zou herleven. Het academisch statuut, neergelegd in het KB van 2 augustus 1815, bepaalde namelijk dat het *forum academicum* aan studenten van alle hogescholen, dat wil zeggen Leiden, Utrecht en Groningen, zou worden gegeven en dat daartoe een voordracht zou worden gedaan aan de Staten-Generaal.¹⁸⁶ Tot een voordracht is het echter nooit gekomen, mede door toedoen van de hoogleraar natuurlijke geschiedenis Th. van Swinderen (1814-1851).¹⁸⁷ Vanaf dat moment behoorde de academierechtspraak definitief tot het verleden.

Zo hebben we dan een voorbeeld gezien van een niet-exclusieve toepassing van het stellige recht op een geprivilegieerde groep van personen. Een zodanige toestand was niet ongebruikelijk in de tijd van het ancien régime. En soms bereiken ons zelfs nu nog berichten die ons aan deze toestand herinneren getuige de gebeurtenissen rond de technische hogeschool in Athene.

FOSKEA A.J. VAN DER VEN

GRONINGEN

185. Jonckbloet, zie noot 37, p. 175; RAG, AA, *Acta Senatus*, inv. nr 28.

186. Jonckbloet, zie noot 37, p. 242.

187. Boeles, zie 52, p. 122. De redevoering die Van Swinderen in de senaat gehouden heeft is niet meer in het archief terug te vinden. Ook zegt hij niets over de redevoering in zijn *Aanteekeningen betreffende mijnne lotgevallen en werkzaamheden 1794-1816*, Universiteitsbibliotheek Groningen, hs 400.